Shri Raghunatha Temple MSS. Library,
JAMMU

No. ४३२ / घ

Title अभिधानरत्नमाला

Author हलायुधः

Extent ३५ पत्र Age सं. १८६६

Subject कोश

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

अभिधानरत्नमाला

धचर

३५ पत्राणि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

८३

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

हलायुध० ॥श्रीगणेशाय नमः॥ शान्तब्रह्मस्वरूपैकं यच्चैतन्यं च सर्वभूतानां परिणामात्त्रिभुवनमखिलमिदं जयति सा वाणी १ इय

१

ममरदत्तवररुचिभागुरिवोपालितादिशास्त्रेभ्यः अभिधानरत्नमाला कविकण्ठविभूषणार्थमुद्ध्रियते २ स्वः स्वर्गः सुरसद्म

त्रिदशावासस्त्रिविष्टपं त्रिदिवं द्यौर्गौरमर्त्यभुवनं नाकः स्यादूर्ध्वलोकश्च ३ आदिमास्त्रिदशाः सुराः सुमनसः स्वर्गौकसो

देवता गीर्वाणाः क्रभवोऽमराश्च मरुतो वृन्दारका निर्जराः अस्वप्ना विबुधास्त्रिविष्टपसदो लेखाः सुपर्वाणा इमा ज्योतिनाम्ना अमृता

शनाअनिमिषा दैवास्तथा दैवतं ४ असुरा दानवा दैत्या दैतेयाः सुरारयः पूर्वदेवाः शुक्रशिष्याः पातालनिलयाः स्मृताः ५ ब्र

ह्मात्मभूर्धाता परमेष्ठी पद्मभूः सुरज्येष्ठः वेधा विधिर्विरिंचो हिरण्यगर्भः शतानन्दः ६ शंभुः स्वयंभूर्द्रुहिणश्चतुर्वक्त्रः प्रजाप

तिः पितामहो जगत्कर्ता विरिंचिः कमलासनः ७ वाग्वाणी भारती भाषा गौर्गीर्ब्राह्मी सरस्वती ८ ओंकारः प्रणवः प्रोक्तस्त्रयो वे राम०

दास्त्रयी स्मृता ९ वेदः श्रुतिस्तथाम्नायः स्वाध्यायश्छन्द आगमः वेदान्तश्च रहस्यं च बुधैरुपनिषन्मता १ त्रुहत्सकौ नुमानो १

क्तिर्मीमांसा स्याद्विचारणा स्मृताः कृतान्तराद्धान्तसिद्धान्तसमयाः समाः १० ईशानः शिवेश्वरः पशुपतिः शूली शिवः शंकरः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शर्वः शंभुरुमापतिश्च गिरिशः श्रीकंठ उग्रो हरः ॥ सर्वज्ञस्त्रिपुरांतकस्त्रिनयनो रुद्रः कपर्दी भवो भूतेशः परमेश्वरोंऽधकरिपुर्द
क्षाऽध्वरध्वंसकः ११ स्थाणुः स्मरघ्नो धूर्जटिर्वामदेवः कामध्वंसी व्योमकेशः कपाली नीलग्रीवो वह्निरेताः पिनाकी भीमो भर्गः शू
ली गोसावत्र्यंबकः १२ अहिर्बुध्नो विरूपाक्षः शितिविष्टो गणाधिपः ॥ गंगाधरो महादेवो मृडः स्यान्नीललोहितः ॥ १३ ॥ पिनाकं
स्यादजगवं प्रमथाः स्युर्गणाः स्मृताः ॥ कपर्दोऽस्य जटाबंधस्तं स्यान्नंदिकेश्वरः १४ रुद्राणी शर्वाणी काली कामापर्णी भवानी
च ॥ आर्या ऽंबिका मृडानी हैमवती पार्वती गौरी ॥ १५ ॥ उमा भगवती दुर्गा चंडी हासापर्णी शिवा ॥ अपर्णा स्यान्महादेवी गिरिजा
मेनकाऽऽत्मजा ॥ १६ ॥ ब्राह्म्याद्याः स्मृताः सप्त देवता मातरो बुधैः ॥ चामुंडा कालिका मोटी च चर्चिका स्याद्रेवती तथा ॥ १७ ॥ हेरंबो लं
बोदर आखुरथो गणाधिपतिश्च गजवदनः ॥ परशुधर एकदंतो विनायको विघ्नराजश्च ॥ १८ ॥ गौरीपुत्रः षण्मुखः शक्तिपाणिः
क्रौंचारातिः कार्तिकेयो विशाखः ॥ स्कंदः स्वामी तारकारिः कुमारः सेनानीः स्यादग्निभूर्बाहुलेयः ॥ १९ ॥ गांगेयो ब्रह्मचारी च गु
हो बर्हिणवाहनः महासेनो महातेजाः शरजन्मा प्रकथ्यते ॥ २० ॥ विष्णुः कृष्णः केशवो मंजुकेशी श्रीवत्सांकः श्रीपतिः पीतवा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्ताः ॥ विष्वक्सेनो विश्वरूपो मुकुंदः शौरिः शार्ङ्गी पद्मनाभो मुरारिः ॥२१॥ गोविंदो धरणीधरः सुपर्णकेतु वैकुंठो नरकान्तकश्च
तुर्भुजश्च ॥ दैत्यारि मधुमथनो रथांगपाणि हरिः शार्ङ्गः केनुपलक्ष्यो वृषाकपिः स्यात् ॥२२॥ जनार्दनाधोक्षजवासुदेवं दामोदरं श्री
धरमच्युतं च ॥ उपेंद्रमिंद्रावरजं च वक्तुं हरिं हृषीकेशमुदाहरंति ॥२३॥ स्यादात्मभूः पुंडरीकाक्षः श्रीवत्सो विष्टरश्रवाः ॥ नारायणो
जगन्नाथो वनमाली गदाधरः ॥२४॥ अनंतो ऽजितः शंभुर्विधुर्वैधा गरुडध्वजः ॥ कैटभारिरजो जिष्णुः कंसजित्पुरुषोत्तमः ॥
॥२५॥ चक्रं सुदर्शनं चापं शार्ङ्गं कौमोदकी गदा ॥ खड्गो ऽस्य नंदकः शंखः पांचजन्यः प्रकीर्तितः ॥२६॥ कौस्तुभो वक्षसि मणिः श्री
वत्सो ऽस्य च लांछनं ॥ वसुदेवस्तु कथितो बुधैरानकदुंदुभिः ॥२७॥ बलदेवो बलभद्रो मुशली नीलांबरः प्रलंबघ्नः ॥ सीरी च सा
त्वतः स्यात्तालध्वजएककुंडलो ऽनंतः ॥२८॥ संकर्षणो रौहिणेयः कालिंदीकर्षणो बलः ॥ रेवतीरमणो रामः कामपालो हला
युधः ॥२९॥ विहंगराजो गरुडो गरुत्मांस्तार्क्ष्यः सुपर्णीतनयः सुपर्णः ॥ स्याद्वैनतेयः पवनाशनाशः सुरेंद्रजित्कश्यपनंदनश्च
॥३०॥ लक्ष्मीः श्रीश्च कमला पद्मा पद्मवासा हरिप्रिया ॥ क्षीरोदतनया मा च शार्ङ्गैरिंदिरा मता ॥३१॥ प्रद्युम्नो मकरध्वजो मनसिजः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

संकल्पजन्माऽङ्गजः पंचेषुः कुसुमायुधश्च मदनो मारः स्मरो मन्मथः ॥ कंदर्पो मकरकेतनो रतिपतिः श्रीनंदनो मत्स्यध्वजः कामः शंब
रसूदनो मधुसखः शृंगारयोनिः स्मृतः ॥ ३२ ॥ दर्पकः सर्पकाऽरातिरनंगो विषमायुधः ॥ आत्मभूर्मनसिशयः पुष्पधन्वा मनोभवः ॥
३३ ॥ मायापतिर्विरजश्चैव कामपत्नी रतिः स्मृता ॥ अनिरुद्धस्तत्सुतो ह्युषाभर्ता निगद्यते ॥ ३४ ॥ आदित्यः सविता सहस्रकिरणः प्रद्योत
नो भास्करस्तिग्मांशुस्तरणिस्तथा दिनमणिर्भास्वान्विवस्वान्हरिः ॥ मार्तंडस्तपनो विकर्तन इनः पूषा पतंगो भगः सूर्यो गोपति
रर्यमा दिनकरः सहांशुमाली रविः ॥ ३५ ॥ मिहिरो विरोचनोऽर्कः स्तिमिरारिर्ग्रहपतिरंशुमान्प्रभुः ॥ हरिदश्वः सप्ताश्वः प्रभाकरो
भानुमान्भानुः ॥ ३६ ॥ ब्रध्नो हंसः खगो मित्रश्चित्रभानुरहर्पतिः ॥ कर्मसाक्षी जगच्चक्षुर्द्वादशात्मा त्रयीतनुः ॥ ३७ ॥ रोचिष्मा
चिरभीषुः प्रद्योतगभस्तिरश्मिद्युतिकिरणाः ॥ रुचिस्त्विषिर्दीप्तिर्द्युतिः प्रभा भा विभा भासः ॥ ३८ ॥ उष्णधामा वसुः केतुर्मरीचि
प्रग्रहो दीधितिर्घृणिरामयूखाः ॥ अंशुर्भानुः करः पादो विरोकाः गाव इत्यभिहिताः तु समानाः ॥ ३९ ॥ तिग्मं तीक्ष्णं खरं तीव्रं चंडमुष्णंप
दस्मृतं ॥ आतपः कथ्यते रौद्रो निदाघो घर्म उच्यते ॥ ४० ॥ परिधिः परिवेषः स्यान्मंडलं चोपसूर्यकं ॥ उच्यते राहुसंस्पर्श उपराग उपप्लवः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ह.नाम.

२

3

४१ इंदुश्चंद्रश्चंद्रमाश्चौषधीशः सोमो राजा रोहिणीवल्लभोऽजः श्वेतशुः स्यादग्निनेत्रमृगांकः प्रालेयांशुः श्वेतरोचिः शशांकः ४२
द्विजराजो रजनिकरः पीयूषरुचिर्निशीथिनीनाथः ॥ जैवातृकोमृगांको विधुश्च हरिणायनोरिमनाः ॥ ४३॥ चंद्रिकाकौमुदीज्योत्स्ना
तथा चंद्रातपः स्मृतः ॥ मंडलं बिंबमाख्यातं चंद्रपे लांछनं मृगः ॥ ४४॥ अंकश्चिन्हमभिज्ञानं लांछनं लक्ष्म लक्षणं ॥ कलंकृष्ये
ति चितेषां नानि नानार्थका वाचकाः ॥ ४५॥ वक्रो मंगारकं भौमं लोहितांगं धरात्मजम् ॥ रोहिणेयं बुधं सौम्यमाहुश्चांद्रमसायनं ४६
वाचस्पतिरांगिरसो बृहस्पतिः कथ्यते गुरुर्जीवः ॥ धिषणास्त्रिदशाऽऽचार्यो श्चित्रशिखंडिसमस्तथा ॥ ४७॥ उशना भृगुजः काव्यो
दैत्यगुरुर्भार्गवः कविर्धिष्ण्यपः असितः कोऽणः पंगुश्छायात्मनयः शनैश्चरः सौरिः ॥ ४८॥ स्वर्भानुः सैंहिकेयश्च तमो राहुर्विधुंतुदः
॥ केतवः शिखिनः प्रोक्ता आर्द्रालेश्यक उच्यते ॥ ४९॥ सप्तर्षयस्तु चित्रशिखंडिनः स्मृताः पिंडिनः उत्तानपादसुताः मोक्ताः ध्रुवस्तु

एम.

२

उत्तानपादजः ५० भं नक्षत्रं तारकं तारका च ज्योतिस्ताराधिष्ण्यमृक्षं तथोडु ॥ पुष्यस्तिष्यः स्यात्तु निशाविशाखाराधा स्यात्पथकी
र्तिताश्चेंद्रहाराः ॥ ५१॥ इंद्रो दुश्च्यवनो हरिः सुरपतिः संक्रंदनो वासवो गोत्रारिर्बलसूदनः शतमखो वज्रश्रवाः कौशिकः ॥ जिष्णुर्वृ

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

धरः सहस्रनयनो वास्तोष्पतिर्गोपतिः पर्जन्यो मघवा यवबाहरिहयः प्राचीनबर्हिः स्मृतः ॥५२॥ पुरुहूतः पृतनाषाट् पुरंदरः पू-
र्वदिक्पतिः स्वाराट् ॥ आखंडलस्तुराषाट् सुत्रामा गोत्रभित्सुनासीरः ॥५३॥ शक्रः स्यादथ यावत्हरिवान् पाकशासनः ॥ दिवस्प-
तिर्बिडौजाश्च मरुत्वान्मेघवाहनः ॥५४॥ इंद्राणी पौलोमी शचीजयंतश्च तत्सुतोतेषः ॥ अमरावती च नगरी नंदनमुद्यानमिंद्र-
स्य ॥५५॥ पविरशनिः शतधारं वज्रं कुलिशं च भवति दंभोलिः ॥ गोभिदुरं आधाम स्वहर्गिदृमहत्तानथावंव ॥५६॥ स्फूर्जथुर्वज्रनिर्घो-
षो वज्रज्वालाऽतिभीः स्मृता ॥ ऋजुरोहितमिंद्रधनुर्विबुधाः शक्रचासैरावतं ॥५७॥ अभ्रं मेघो घनो मेघः स्तनयित्नुः पयोधरः ॥ धाराधरोऽ-
म्बुवाहि जीमूतश्च वलाहकः ॥५८॥ धारासंपात आसारो यातास्तंयाशीकरः ॥ दुर्दिनं मेघतिमिरं करकः स्याद्घनोपलः ॥५९॥ चंचला चाभ्र-
माला च बुधैः कादंबिनी स्मृता ॥ शंपा च चपला क्षणिका शतह्रदा ह्रादिनी तडिद्विद्युत् ॥ सौदामनी अचिरांशुः मानौ ऐरावती च विद्युता ॥६०॥
ऐरावतोऽभ्रमातंगः स चैरावणोऽभ्रमातंगश्चैः अथ यातुर्देवाध्वो मातलिः शक्रसारथिः ॥६१॥ सप्तार्चिर्बहुलः शोचिष्केशो हुतवहो वैश्वान-
रोऽग्निर्वह्नि र्बर्हिर्वायुसखः सितेतरगतिः स्वाहाप्रियः पावकः ॥ अर्चिष्मान् ज्वलनः कृशानुरनलो धूमध्वजो हव्यवाट् बर्हिर्ज्योतिर्हव

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

हलायुध॰
५

र्बुधश्च दहनः सप्तार्चिश्चित्रभानुः शुचिः ॥६२॥ कृपीटयोनिर्दमुना कृष्णवर्त्मा शुशुक्षणिः । विभावसुरपां पित्तं जातवेदास्तनूनपात् ॥६३॥
वीतिहोत्रो बृहद्भानुराश्रयाशो धनंजयः ॥ हिरण्यरेता अमोघो रोहिताश्वो हुताशनः ॥६४॥ अर्चिः कीला ज्वाला वर्चिर्हेतिर्जाल्तिशिखा भामो ऽतिः
॥ हेतिद्युतिर्दीप्तिर्हरित्विषोभा प्रभा रश्मयः समानार्थाः ॥६५॥ स्मृताः प्रकाश आलोक उद्योतश्च समाख्यया ॥ अग्नापीकश्च नेस्वाहा धूम्या
स्यान्नधूमसंहतिः ॥६६॥ उष्मा बाष्पः स्फुलिंगाश्च कणा निरुक्तास्तथा ऽर्चिषः ॥ अलातमुल्मुकं ते च मुल्का ज्वालाः समिर्गताः ॥६७॥ भ
वति हिरण्या कनका रक्ता कृष्णा च सुप्रभा चाम्या ॥ अतिरिक्ता बहुरूपेति सप्त सप्तार्चिषो जिह्वाः ॥६८॥ एधः स्यात्पर्णमिन्धनमेकं स
मिद्धाद्मः समित्यार्थाः भूतिर्भसितं भस्म क्षारं रक्षा च निर्दिष्टा ॥६९॥ वैवस्वर्तिर्द्वयो हरो वा प्रेतपतिरिति मतः ॥ अर्चिः समुद्भवर्तिः स्यादु
उयो यउवामुवेः ॥७०॥ शमनः समवर्ती च प्रेतपतिः पितृपतिश्च कीनाशः ॥ वैवस्वतः कृतान्तः कालिंदीसोदरः कालः ॥७१॥ अन्तको
धर्मराजश्च यमो दंडधरो हरिः ॥ दक्षिणाशापतिः सद्भिः श्राद्धदेवश्च कथ्यते ॥७२॥ यातव्या यातुधानाः क्रव्यादा राक्षसाश्च रक्षांसि
नक्तंचरा नैर्ऋतकौणपास्तथा नैकषेयाः स्युः ॥७३॥ वरुणं यादसां नाथं पाशपाणिं प्रचेतसं ॥ जलाधिदैवतं प्राहुः प्रचेताः आशापतिं

राम॰
४

से

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

पृषाः॥७४॥ पवनः श्वसनो वायुर्मरुदनिलो मारुतो जगत्प्राणः॥ पृषदश्वः पवमानः प्रभंजनः स्पर्शनो वातः॥७५ नभस्वान्मातरि-
श्वा च समीरश्च समीरणः॥ सदागतिर्गंधवहो हरिः पोतो महाबलः॥७६॥ हंसायानः सप्तर्चिः स्याद्दास्यायानस्य मंडली॥ आमोदः स्या-
त्परिमलः सौरभ्यं च सुगंधिता॥७७॥ राजा विभुः पौलस्त्यो वैश्रवणः किंनरेश्वरो धनदः॥ श्रीदः श्रीकंठसखो मनुष्यधर्मा धनाध्यक्षः
॥७८॥ उत्तराशापतिर्यक्षः कुवेरो नरवाहनः॥ गुह्यकेशो राजराजश्च धनी पुण्यजनेश्वरः॥७९॥ धनं द्रव्यं द्रविणं राः स्वं स्वापतेयमर्थः
गं
स्वम्॥ रिक्थं वसु वित्तं धनं हिरण्यं च वसु विभवः॥८०॥ अकुप्यं हेमरूप्ये कुप्यमस्वर्णं भवेत् गोमहिष्यादिकं सर्वं बुधैर्जीव
धनं स्मृतम्॥८१॥ निक्षेपः स्यादुपनिधिः कथ्यते सेवधिर्निधिः॥ किंनरः स्यात्किंपुरुषो मयुश्चाश्वमुखस्तथा॥८२॥ उद्यानं स्याच्चैत्ररथं
विमानं चास्य पुष्पकम्॥ अलका नगरी तस्य पुत्रस्तु नलकूबरः॥८३॥ विश्वकृच्छिल्पकर्मा च त्वष्टा स्याद्देववर्द्धकिः॥ नासत्यावश्विनौ दस्रौ
मोनौ देवचिकित्सकौ॥८४॥ शौद्धोदनिः शबलो बुधः शाक्यस्तथागतः सुगतः॥ मारजिद्दशवाहीस मंतभद्रो जिनश्च सिद्धार्थः॥८५॥
जिनेंद्रो वीतरागोऽर्हन् केवली च त्रिकालवित्॥ अलक्ष्मीर्निर्ऋतिर्ज्ञेया नियतिर्विधिरप्यतो॥८६॥ यक्षराक्षसगंधर्वाः सिद्धकिंनरगुह्यकाः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्व०प्रथ०
५

विद्याधरोऽप्सरोभूतपिशाचाद्या देवयोनयः ॥८७॥ घृताची मेनका रंभा उर्वशी च तिलोत्तमा ॥ सुकेशी मंजुघोषाद्याः कथ्यंतेऽप्सरसो बुधैः ८८
॥ हेलाविलासविब्बोकलीलाललितविभ्रमाः ॥ स्त्रीणां शृंगारचेष्टाः स्युर्हावपर्यायवाचकाः ॥८९॥ बाल्यार्धयौवने योयस्तु विकारो मा
नसो भवेत् ॥ स भावः कथ्यते सद्भिस्तस्योत्कर्षो रसः स्मृतः ॥९०॥ रतिर्हासश्च शोकश्च क्रोधोत्साहौ भयं तथा ॥ जुगुप्सा विस्मयेत्यष्टौ भावाः स्था
यिभावाः प्रकीर्तिताः ॥९१॥ शृंगारहास्यकरुणा रौद्रवीरभयानकाः ॥ वीभत्साऽद्भुतशांताश्च नव नाट्ये रसाः स्मृताः ॥९२॥ गीतं गान
मिति प्रोक्तं वाद्यमातोद्यमिष्यते ॥ नृत्यं तु नाट्यं वेलास्यं त्रितयं नाट्यमुच्यते ॥९३॥ तालः कालक्रियामानं लयः साम्यमुदाहृतं ॥ अं
गहारोंगविक्षेपः स्यादर्थोऽभिनयः स्मृतः ॥९४॥ प्रेक्षार्थं गीतवाद्यं च संगीतमभिधीयते ॥ आद्यावेव तु प्रत्यक्षं पूर्वरंगः स उच्यते ।
९५॥ घोषका घोषवती वीणा विपंची परिवादिनी वल्लकीत्येतितडुक्तास्तंत्रीमेहलमुद्भ्याः ९६ रंगः स्यान्नर्तनस्थानं मृदंगो मुरजः स्मृ
तः ॥ आनकः पटहो नेपो डिंडिमः पणवस्तथा ॥९७ कोणो वादनदंडः स्याड्ढक्का डमरिष्यते नाट्योक्तौ स्मृता देवी कुमारो भर्तृदारकः
९८॥ भावकः कथ्यते विद्वान् भावुको भगिनीपतिः ॥ आवुक्तः पिता तेषु आर्यो मारिष उच्यते ॥९९॥ आशाः ककुभः काष्ठा हरितश्च दि

राम०
५

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

राः समाख्याताः इन्द्रानल यमनैर्ऋतवरुणामरुत्कुबेरेशदिक्पालाः ॥१००॥ ऐन्द्री पूर्वा प्राची याम्या दिग्दक्षिणा तथाऽवाची स्याद्वा
रुणी प्रतीची कौबेरी चोत्तरोदीची १०१ अन्तरालादिशोध्यामा विदिशः प्रदिशस्तथा ॥ उपरिष्टाद्यदूर्ध्वं तयोः धस्तादवागधः १०२
प्राचीनं प्राक्सृतं प्रातीच्योदीचीनमुदक्भवं तथा प्रत्यक्चैव प्रतीचीनमपाचीनमपागपि ॥१०३॥ हैरावतः पुंडरीकः कुमुदांजनवामनाः
पुष्पदंतः सार्वभौमः सुप्रतीकश्च दिग्गजाः १०४ दिष्टः कालस्तथाऽनेहा नद्वेहाः स्युः कलादयः ॥ अहोरात्रंतु विद्वद्भिः कथ्यते बाष्टिना
द्विवं ॥१०५ दिवसो दिवो दिनं पुः घोतकमहर्वासरस्तथा घस्रः ॥ प्रहरो यामः संध्या रजनीदिनयोः प्रवेशनिष्कासौ १०६ ॥ तमी तमिस्राच
क्षितानमसाहिनी विभावरी नक्तमुषा च शार्वरी क्षपा त्रियामा क्षणदा निशीथिनी निशा च दोषा रजनी च यामिनी १०७ ॥ यत्रातिवी
सनेयीच श्यामा रात्रिश्च कथ्यते गणरात्रो निशावृन्दं पक्षिणी रात्र्यस्ततः परं १०८ सा पंदिनाः यसान्तस्मात्प्रदोषो रजनीमुखम् निशीथो
मध्यमा रात्रिः पौर्णमासी च महानिशा १०९ ॥ ध्वान्तमन्धतमसं संतमसं ध्वान्तमन्धकारं च तिमिरं तमस्तमिस्रा तमिस्रमिच्छन्ति भूत्वा
वं ॥११०॥ कल्पमुखः प्रत्यूषं प्रगे प्रभातं अवेद्विभातं च दिवसमुखं गोसर्गः प्रातर्युष्टं च निर्दिष्टं १११ राशिनिमिर्नो चालीस्यात् दृष्टेनष्टे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

हला पुष्
६
6

कुहूःस्यादमावास्या॥अनुमतिः कलाहीने राका संपूर्णे पूर्णमासी च ११२ त्रिंशद्दिनात्रः स्यान्मासस्ताभ्यामृतुर्वसंताद्याः॥ग्रीष्मप्रावृट्शरद्धेमं
न्तः शिशिरश्चेति ते षट् ११३ चैत्रादिमासौ मधुमाधवौ द्वौ ततः परं शुक्रशुचीश्च मासौ॥नभोनभस्यौ कथितौ चिबोर्जौ सहः सहस्यौ च त
पस्तपस्यौ ११४ मासेन मनुष्याणां पित्र्यमहोरात्रमेकमिच्छन्ति॥अहस्तु देवानां ब्राह्मं दैवीयुगसहस्राभ्याम् ।११५ हायनाः
द्वादशवर्षसंवत्सरसमाः समाः।निदाघः कथ्यते ग्रीष्मो वर्षाः प्रावृट्तपात्ययः॥११६॥संवर्तः परिवर्तः स्याद्युगान्तो जगद्विनाशश्च
॥कल्पान्तः समसृष्टिसंहारः स्यान्महाप्रलयः ११७ ॥साक्षिधिकं केवलं सपूर्वं हर्षः फलमुत्तरं॥ तत्कालस्तु तदात्वं स्यादुत्तरः का
लस्त्वायतिः ११८ दिनरात्रिः [illegible] नित्यानि नताश्च मानरः योक्ताः॥दंपती सुहृतनयोर्ग पितृभ्यां जननी नाम॥११९।
चं [illegible] पुष्पवंतौ मकीर्तितौ॥जायापती च [illegible] जंपती दंपती तथा १२० द्यावाभूमी च रोदस्यौ रोदसी रोद
सीति च [illegible] जनाख्यातो [illegible] पनासने ।१२१॥श्वः श्रेयसं स्यात्कल्याणं श्वोवसीयं शिवं शुभं॥भविकं भावुकं भव्यं
कं भद्रं च मंगलं ।१२२॥प्रमोदः प्रमदो हर्षः प्रीतिरुत्कर्षमुद्भवः॥संमदो मुत्तथाऽऽनंदः [illegible] १२३ कैवल्यं निर्वाणानिः

राम
६

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नाम

श्रेयसमभयं नमस्त्वां ब्रह्म ॥ अपुनर्भवोऽपवर्गो मुक्तिर्मोक्षो महानंदः ॥१२४॥ सनातनं ध्रुवं नित्यं शाश्वतं स्यादनश्वरं ॥ धर्मः पुण्यं वृषश्चे
यः सुकृतं च समं स्मृतं ॥१२५॥ इष्टाः निष्कलं भातिः स्मृतं दैवमपानेयं ॥ भागधेयं नियो भाग्यं विपाको भवितव्यता ॥१२६॥ उपलिंगम
रिष्टं स्यात् उपसर्गोऽथ उपद्रवस्तथोत्पातः ॥ इतिर्जन्मं च वृधैर्ईमेतोऽर्धभक्ष्यापिविप्लवः कृपिनः ॥१२७॥ अर्च्चापूजा सपर्या स्यादुपहारो ब
लिः स्मृतः ॥ प्रणिधानं समाधानं समाधिश्च समाह्वयः ॥१२८॥ वरिवस्या परिचर्या शुश्रूषोपासना परिष्टिः स्यात् ॥ सेवा भक्तिस्तथा लिः
मसादनाः ऽऽराधनोपचाराश्च ॥१२९॥ प्रतिबिंबं प्रतिरूपं प्रतिमानं प्रतियातनं प्रतिच्छंदं ॥ प्रतिकायं च प्रतिनिधिमाहुः प्रतियातनां प्रतिच्छा
यां ॥१३०॥ अर्चा तु प्रतिमा प्रोक्ता हरिरीभ्या पिरामयी ॥ आत्मालोहमयी मानैः सूर्मी स्थूणा च कथ्यते ॥१३१॥ शुचिर्मेध्यं पवित्रं च पु
तं पावनमिष्यते ॥ विमलं विशदं वीध्रमुज्ज्वलं स्यादनाविलं ॥१३२॥ भुवनं विष्टपं लोको जगदेकार्थवाचकाः ॥ अमर्त्या निर्जराः स्वर्गः
सुधाशी पूर्वमुच्यते ॥१३३॥ अमसयोजी विनिपातो जीवो जीवश्च कथ्यते क्षेत्रज्ञः पुरुषो ऽत्मा ऽऽत्मा संसारी चेतनो मतः ॥१३४॥ मंदराद्रि
जोनक हरिचंदनकल्पवृक्षसंतानाः ॥ पंचैते सुरतरवो मेरुः सुरपर्वतो तेयः ॥१३५॥ नभो महद्व्योम विहायस्तारापथः पुष्करमंतरिक्षमा ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

हलायुध
८

व्योमांबरंविहायःपदंचखंद्यौर्विहायसमस्यादगगनंतथाभ्रः॥१३६॥ह्रादोनादःशब्दःस्वानोध्वानःस्वरोरवोघोषः॥अभिधानमाहारो॥उदीरण
कथनादयश्चनेकशः॥१३७॥कोलाहलःकलकलस्तुमुलोव्याकुलोरवः॥उच्चायमुभितिमोतमः॥निबद्धंचपद्यः॥१३८॥उच्चैस्तरोध्वनिस्तारोमं
द्रोगंभीरउच्यते कलस्त्वमधुरोऽव्यक्तोपिकुशोनिष्टुतोमतः॥१३९॥सांत्वंस्यान्मधुरंवाक्यं पिपंसमंचलक्ष्णं॥स्योनंदिरष्टमविस्पष्टमवर्ण्णं
विकलार्थकम्॥१४०॥तगौरितंनिरस्तंस्यात्त्वस्तंतुसपदंस्मृतम्॥ग्रंथयतंसनिष्टीवं ग्राम्यमश्लीलमुच्यते॥१४१॥भिन्नर्केध्वनिर्धीरैः
काकुरित्यभिधीयते॥समासव्यासमाख्यानंपरंजातेचतंउकम्॥१४२॥कृतंसतंसमीचीनंसम्यक्तथ्यंयथातथम् असीकंवितथं
मिथ्यामृषास्यादनृतंतथा॥१४३॥अर्थवादःप्रशंसाचस्तोत्रंगीःस्तुतिर्नुतिः॥विकत्थनंस्तवःश्लाघावर्णनाचनिगद्यते॥१४४॥चाटु
चाटुप्रियंवाक्यंनयाथार्थ्यमुदंपगमं॥वार्तादंतःप्रवृत्तिश्चवृत्तान्तश्चसमाःस्मृताः॥१४५॥अनादिवार्ताग्रैतिह्यंकिंवदंतीजनश्रुतिः॥कौ
लीनंजनवादःस्याद्विगानंवचनीयता॥१४६॥अपवादउपक्रोशो निर्वादःपरीवादपरिवादाः एकार्थाःकथ्यंतेगर्हानिंदाजुगुप्साच॥१४७
शापश्चाक्रोशआक्षेपःसारणास्याद्विकृसतां॥स्मृताःसोल्लुंठसोत्प्रासमसोपहासाःसमास्त्रयः॥१४८॥अनुलापोमुहुर्भाषा प्रलापोऽनर्थ

राम
८

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

कंबचः काफावर्णानमुद्भावः संलापोभाषणंमिथः १४९ मर्मरः शुष्कपर्णानां विस्फारोधनुषांध्वनिः बृंहितंवारणानांचहेषाह्रेषाचवाजि
नाम॥१५०॥ आख्याप्रख्याभिधाऽऽख्यानं नामधेयंचनामच आख्यायिकाकथाऽऽख्यानंप्रवह्लीकाप्रहेलिका॥१५१॥ विडराऽऽम्रेडितंआस्ती
र्त्तिस्यादाहरणंचयत कीर्तिःश्लोकोयशोऽभिख्यासमाख्यातुमसमाक्षरणाः १५२ प्रश्नःस्यादनुयोगःपर्यनुयोगोभवेदुपालंभः॥ आकारणा
माऽऽह्वानंवक्यंयमःऽभिमंत्रणंमाता १५३॥ नखमवानभंग यानितिश्रंष्ठावल्लैः प्रयुज्यते पूज्ये॥ पादाइतिनामांते देवोभट्टारकोवापि
॥१५४॥ इतिश्रीभट्टहलायुधकृतायामभिधानरत्नमालायांस्वर्गकांडंप्रथमंसमाप्तम्॥ ॥भूर्भूमिर्वसुधाऽवनिर्वसुमतीधात्री
धरित्रीधरा गोर्गोत्राजगतीरसाक्षितिरिलाक्षोणीक्ष्माक्ष्माःचला॥ कुःपृथ्वीपृथिवीस्थिराचधरणीविश्वंभरामेदिनी मोऽनंताविपु
लासमुद्रवसनासर्वंसहोर्वीमही॥१॥ काश्यपीमृत्नधात्रीचरत्नगर्भावसुंधरा धाधाराचविहेयानद्वीशेषाम्नि गोधत २ उर्वरासर्व
सस्याभूर्भवेदिरिणमूषरम् स्थलमप्रहतंस्यानंमरुर्धन्वाप्युच्छलंस्थली॥३॥ मृत्तिकाप्रशस्ताहासोमृत्स्नामृत्स्नेतिकथ्यते॥ शाद्व
लंहरितंप्रोक्तं नड्वलंनलसंपत्तौ॥४॥ पृश्रणामः मःपदेशोमापवस्थानकशाम प्रतिकृ पोडमप्रमस्त्यामोता उदगदूनमभिधायंपठितेः॥५॥न

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

हलायुध
८

घं बुधैर्यत्नोद्देशो नदीमातृकउच्यते॥ वृष्टिनिष्पाद्यसस्यस्तु विज्ञेयो देवमातृकः॥६॥ मुराहीनांस्ते त्रं मोजीनेकोऽद्वीणमिमादि॥ त्रैहेयं
शालेयं भवति पुनर्व्रीहिशाल्योर्यतः॥७॥ तिलमंतैलीनं स्यान्माषमाषीणमुद्ग्यमौमीनम् भंगंभंगीनं वाप्रुअंषष्टिक्यमेषांच॥८॥
त्राकराकरमाः स्यात्मथवाशाकशाकिनम्॥ शाकस्य क्षेत्रममेषामेधं क्षेत्रेषु संहतिः॥९॥ अचलशिलोच्चयशैल क्षितिधरगि
रिगोत्रपर्वताः हार्यः॥ नगशिखरिसानुमंतो धराऽद्रिकुध्राश्च तुल्यार्थाः॥१०॥ नितंबः कटकोऽस्य सानुप्रस्थंतटं भृगुः शृंगंचशि
खरंकूटं निर्झरः प्रस्रवोंभसां॥११॥ गुहापाषाणसंधिः स्यात्कंदरः कंदरा दरी निकुंजंगह्वरं सोत्कपाताः प्रसंतपर्वताः॥१२॥ शिलोपलाऽ
श्मपाषाणग्रावाणः प्रस्तरो दृषत्॥ गलिताः स्थूलपाषाणा गंडशैलाः क्षितिस्थिताः॥१३॥ अयस्कांतविशेषाः स्युश्चुंबकभ्रामकादयः॥ आ
करः स्यात्खनिर्जन्मभूमिश्चलत्पृथगाकरः॥१४॥ उच्यते गैरिकं धातुस्ताम्रं शुल्बमुदुंबरम्॥ आरकूटः स्मृतो रीतिः कांस्यं सौष्ठकंतथा॥१५॥
गिरिसारमश्मसारं लोहं कालायसं शस्त्रम्॥ तीक्ष्णामयः पारशवं कयपः कृपूयं प्रभिन्नाधयम्॥१६॥ सीसकं सीसपत्रं स्याद्वंगं चम
धुकं त्रपु रजतं कलधौतं च रूप्यं तारं च कथ्यते॥१७॥ हेमसुवर्णं जातरूपं सुवर्णं भर्म महाजनं हाटकं शातकुंभं गांगेयं स्यात्कार्तस्वरं भरिचंद्रः

हला
८

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

धमागांनिष्कमशापदंच ॥१८॥ जांबूनदंहिरण्यंकनकमहारजनकांचनानिस्युः ॥ कार्तस्वरचामीकरकर्बुरतपनीयनामानि ॥१९॥ अ
श्मगर्भमरकतं हरिन्मणिरितिस्मृतंशोणोश्मापद्मरागःस्याद्वैदूर्यंबालवायजम ॥२०॥ स्फटिकःसूर्यकांतःस्यादर्कोश्मादहनोपलः ॥
रत्नंवसुमणिःसर्वं सर्वंलोहंचतैजसम ॥२१॥ वृक्षोंघ्रिपःक्षितिरुहःशिखीचशाखी शालोवनस्पतिरगोविटपीकुटश्च ॥ अद्रिःकुज
स्तरुरनोकहःसभिन्नाःशाखादिविटपानगद्रुमपादपाश्च ॥२२॥ अवकेशीसवितेतपःफलेवंध्यस्तुपोभवेत ॥ सपोनःस्वसिरवःश्रा
त्वीफलेवान्फलिनःस्मृतः ॥२३॥ वानस्पत्योःस्मृतोवृक्षायेपुष्पंतिफलंतिच ॥ फलंतियेविनापुष्पं तान्वदंति वनस्पतीन ॥२४॥
फलपाकावसानास्तुबुधैरोषधयःस्मृताः ॥ लताप्रतानिनीवल्लीप्रततिर्व्रततिस्तथा ॥२५॥ अधोभागोभवेद्बुध्नःमाग्रंचशिखरं
शिरः ॥ विस्तारोविटपःप्रोक्तःआरोहस्तुसमुच्छ्रयः ॥२६॥ स्कंधात्प्रभृतिःप्रकांडःस्यात्मध्याराःस्कंधःपठ्यते ॥ स्कंधशाखासुशालाःस्युनिःकु
टःकोटरःस्मृतः ॥२७॥ त्वग्वल्कंवल्कलंप्रोक्तंमज्जासारउदाहृतः ॥ करहाटंभवेत्कंदःपादोमूलंजटाशिफा ॥२८॥ अग्राग्रात्नवालवा
लःस्याद्विटपःस्यानवंतथा ॥ नवोद्गमोऽप्रोहस्तुप्रवालःपत्रयांकुरः ॥२९॥ पल्लवःस्यात्किसलयंवल्लरीमंजरीतथा वर्हपर्णं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

हलायुध.
८
9

दलं पत्रं पलाशं छदनं छदः ॥३०॥ संकुरश्चांकुरः प्रोक्तो वृन्तं प्रसवबन्धनम् ॥ पुष्पं प्रसवं कुसुमं प्रसूनकं सुमनसः समाः ॥ स्यान्ताः
कोरकजालकं कलिका कुड्मलमुकुलानि तुल्यानि ॥३१॥ उन्मीलितमुन्मिषितं स्मितमुन्निद्रं विजृम्भितं हसितम् ॥ उद्बुद्धं व्याको-
शं पुष्पे ध्रुविकास्यवाचकाः शब्दाः ॥३२॥ पौष्परजः परागः स्यान्मकरन्दो मधुः स्मृतः ॥ स्तवकोऽगुच्छको गुच्छो गुलुञ्छः परिकीर्तितः ॥३३॥
॥१५ शलाटुः कोमलं प्रोक्तं वानं शुष्कफलं भवेत् ॥ बीजकोशी शमी शिंबा शिम्बिः पर्यायतः स्मृता ॥३४॥ उलपस्तु वगुल्मश्च वीरुधो विट-
पाः स्मृताः ॥ शाखिवानतरो प्रोक्तं सर्वं चन्नतामर्जनम् ॥३५॥ पामसलुपचतः प्रोक्तो बर्हिर्दर्भः कुशाः कुथः ॥ उत्पलो बिल्वजः प्रोक्तः
बीकाकाशउच्यते ॥३६॥ हरितालीभवेद्दूर्वा शारोमुंजरतिस्मृतः ॥३७॥ रंभाकदलीमोचाः नागराजः कथ्यते नलस्तालः ॥ कंकेलिरशो-
कः स्यात् ताम्रपल्लवश्च सहकारः ॥३८॥ मृद्वीका गोस्तनी द्राक्षा हारहूरा च कथ्यते ॥ प्रियंगुः फलिनी श्यामा कुटजो गिरिमल्लिका ॥३९॥
करवीरो हयमारो मालूरः श्रीफलो भवेद्बिल्वः ॥ कारणोऽजवीरः स्यात् बदरी कुवली च कर्कन्धूः ॥४०॥ अर्जुनः ककुभः माडुः शालः सर्ज-
बलरपः ॥ माधुकः पिचुलः प्रोक्तः जलेनानिचुलः स्मृतः ॥४१॥ अरिष्टः पिचुमर्दः स्यात् न्यग्रोधो वट उच्यते ॥ श्रीवृक्षः पिप्पलोऽश्व

एम.
८

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्यो वृधे वेधिश्च कथ्यते ॥४२॥ अम्लवृक्षः पलाशः स्यात्किंशुकस्तु त्रिपत्रकः ॥ महावृक्षः स्नुहिः मोकः शेलुः श्लेष्मातकः स्मृतः ॥
४३॥ नक्तमालः करंजः स्याद्धृष्यावासाः हषकः ॥ आरग्वधः कृतमाल स्वर्णपुष्पी च कथ्यते ॥४४॥ वस्रो सनः कर्णिकारः पीत
शालो ऽसनः स्मृतः ॥ इंगो मलः स हेयाश्च स्त्री स्यात्कृतप्रिया ॥४५॥ निर्गुण्डी सिंदुवारः स्यात्मरिः पारिभद्रकः ॥ नागवल्ली नागच
श्रीस्या मृद्वीकं फलगुच्छते ॥४६॥ वानीरो वंजुलः शीतो विदुलो वेतसः स्मृतः गोक्षुरः स्थलशृंगाटः श्वदंष्ट्रा स्यात्त्रिकंटकः ४७
॥ पिचुमन्दो याटः प्रोक्तः कर्पासस्तूलकं पिचुः ॥ कोशातकी पटोली स्यात् हरितगर्भपराजिता ॥४८॥ कथ्यते ऽस्यकलागुंजाताम्रिकाच्छः
काकतुंडिका ॥ किंपाकः स्यान्महाकाल श्चारुटी विंबीच तुंडिका ॥४९॥ वृश्चिमारश्चयावंशो वेणुस्त्वक्सारमस्करः ॥ स्वनंतिये ऽनि
लोद्धता वेणवस्तु कीचकाः ॥५०॥ नीलाम्लिर्भिवेद्बाणाः पीतामरचौभवेत् ॥ मालतीकथ्यते जातिर्मागधी यूथिका तथा ॥५१॥
हेमपुष्पमिह नागकेसरं केसरं च बकुलं मचस्यते ॥ कोविदारमपि कांचनारकं मल्लिकां विचकिलं विच क्षताः ॥५२॥ वर्णपुष्प
कमम्लानकं तथा किंकिरातकुरंटकः कुरंटकः ॥ ओंड्रपुष्पमभिधीयते जपा समलाचनवमालिकास्मृता ॥५३॥ बंधुकं बंधुजीवं स्यात्

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

हस्तापत्र.
१०
10

पुन्नागः सुवर्णलिका ॥ अतिमुक्तकपिच्छं तिवासंती माधवीं लताम् ॥५४॥ एर्वारुश्चिर्भटः मोनो वालुंकी कर्कटी नया ॥ कर्कारुस्य
कूष्माण्डस्तु अलाबूश्च तुम्बिका ॥५५॥ अरण्यमटवी सत्रं कान्तारं काननं वनम् ॥ विपिनं गहनं चेति नानाभिन्नार्थमिष्यते ॥५६॥ तदे
व कण्ठेष्वारण्यानी महाटवी मताम् ॥ उपवनं तु तात्मात्पुरपरिसरं सिम कानम् ॥५७॥ नगरान्नातिदूरे स्यात्सङ्कटपरिपिनः ॥ नह
रेः स्यादारामस्तत्पोपवनमिष्यते ॥५८॥ चित्ते पपमस्त्वनं त्वपत्तु पस्मिन् शुद्धेतैः सहारमन्तेगृहोपकण्ठे ॥ उद्यानं त्वपमपरे स
मंचलो केरमेषां विभूवयतां च पुष्पवाटी ॥५९॥ मातंगो द्विरदो द्विपः करिगजस्तंबेरमोऽनेकपाः कुंभी कुंजरवारणौ भरदिनः सामो
द्भवः सिंधुरः ॥ तुल्यार्थाः कथिता हरि मृगपतिः पंचाननः केसरी हर्यक्षो नखरायुधो मृगरिपुः सिंहश्च कंठीरवः ॥६०॥ भद्रो मंद्रो म
गश्चेति विज्ञेया त्रिविधा गजाः ॥ वनमपारसाहप्तसत्वमेरोपलक्षिताः ॥६१॥ मूर्धपिंडौ स्मृतौ कुंभौ कुंभयोरंतरं विदुः ॥ करः
स्याद्रूपकेण्डेव मधुः करशीकरः ॥६२॥ दानं मदो विद्यात्तौ च दृष्ट्वा नोत्कंधमासनं ॥ अपांगदेशो निर्याणं कर्णमूलं तु चूलिका ॥६३॥
अवग्रहो ललाटं स्यादास्यः कुंभयोरधः ॥ दंतयोरमपोर्मध्यं प्रतिमानं प्रचक्षते ॥६४॥ कराग्रं पुष्करं प्रोक्तमंगुलिः कर्णिका मता ॥

राम.
१०

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

पेचकः पुछमलं तु पद्मं स्याद्विंडुजालकम् ॥६५॥ स्त्रः प्रभिन्नो मत्तः स्यादुपात्तो मदवर्जितः ॥ तिर्यग्दन्तप्रहारस्तु गजः परिणतो म
तः ॥६६॥ सन्नितः कल्पितो हैपो बहूनां घटना घटा ॥ दूष्या कक्षा वरत्रा स्यादालानस्तम्भउच्यते ॥६७॥ पाश्चमिपतं मोत्कं पानमं
कुशावारणम् ॥ उभयं वीतमाख्यातं मेदः स्थूलोच्चयो गतेः ॥६८॥ कोटी दन्तमूलं स्या द्वारीचगजबन्धनम् ॥ निगडः पादबन्धश्च
हंजीरः स्यादन्दुकः ॥६९॥ करभः पेरिपोतः स्यादङ्कुशः सृणिरुच्यते ॥ अपवाह्यो राजवाह्यः संनाह्यः समरोचितः ॥७०॥ आ
लोडश्च गजः प्रोक्तो हस्तिनी तु वशा स्मृता ॥ आधोरणा हस्तिपका हस्त्यारोहा निषादिनः ॥७१॥ गजाऽऽजीवास्तु चाल्वैर्मेठ
मात्रा इति स्मृताः ॥७२॥ कोलः क्रोडः स्तूकरः स्याद्द्रोहः पोत्री घृष्टिः किरिश्च व्याघो द्वीपी पुण्डरीकस्तरक्षुः शार्दूलः स्या
च्चित्रकायो मृगारिः ॥७३॥ महिषः सैरिभ उक्तो लोकासः कासरो लुलायश्च ॥ आग्नीगातश्च लवड़ी गः कुरङ्गे कथ्यते सद्भिः ॥७४
कृष्णाश्च भल्लभाल्लूकभल्लूकाश्च समाः स्मृताः ॥ मरालपश्चाद्युधेतपः कोकईहामृगो वृकः ॥७५॥ गोमायुर्भूरिमायुः स्यात्
शृगालो जम्बुकः शिवा ॥ फेरुः फेरवः फेरुः क्रोष्टा च मृगधूर्तकः ॥७६॥ एणः कुरङ्गो हरिणो मृगः स्यात्सारङ्गऋष्यः पृषतो हरु

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ह्लाकय
११

श्च ॥ मंकुलस्तथारंकुरिति प्रसिद्धयाने ममीः शंवरकेश्वणासारः ॥७७॥ वलीमुखो मर्कटको वनौकाः प्लवंगमः स्यात्प्लवगः प्लवंगः
॥ हरिः कपिः कीश इमे च शाखाः शाखामृगो वानर इत्यभिन्नाः ॥७८॥ गोलांगूल इति प्रोक्तः कृष्णवक्त्रस्तु मर्कटः ॥ कपेः क्रीड
गादिकं किंचित्कायेयमिति कथ्यते ॥७९॥ शशालः शल्यकः श्वावित्तत्सूची शललं शलम् ॥ आघ्राद्यो वनचराः पशवः श्वा
पदाः स्मृताः ॥८०॥ गोधा मुशलिका प्रोक्ता गोधेरस्तत्सुता मताः ॥ शरटुः कृकलासः स्यात्प्रतिसूर्यशयानकः ॥८१॥ आ
खुर्वृषो मूषकः स्यादुन्दुरः खनकस्तथा ॥ छुछुन्दरी च विज्ञेया विष्ठदुर्गंधमूषिका ॥८२॥ ओतुर्विडालो मार्जारो वृषदंश
कथ्यते ॥ जाहको गात्रसंकोची मंडली च बुधैः स्मृतः ॥८३॥ पतन्पतंगः पतगः पतत्री पक्षी शकुन्तिः शकुनिः शकुन्तः व
यो विहायो विहगो विहंगो विहंगमः पत्ररथो गरुत्मान् ॥८४॥ शकुनीयेगो नगौकाः पक्षी विष्किरस्तथा ऽविकिरः ॥ अंड
जनी उज्जयाजि द्विजाश्चैक्यिताः समानार्थाः ॥८५॥ तनूरुहं गरुत्पत्रं पतत्रं च्छदनं छदः ॥ पिच्छं वाजस्तथा पक्षः पक्षमू
लं तु पक्षतिः ॥८६॥ पेशी कोशः स्मृतो ऽण्डश्च कुलायो नीड उच्यते ॥ चंचुश्चंचूस्तथा त्रोटि डयनं गगने गतिः ॥८७॥ केकी शिखी

एम०
११

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ण्डी खंडी प्रचलाकी बर्हिणः कलापी च ॥ सर्पाशनो मयूरः शिखावलः स्यान्मयूरकंठश्च ॥८८॥ वाणी केका शिखा चूडा
चंद्रको मेचकः स्मृतः प्रचलाकः शिखंडः स्यात् कलापो बर्हपिच्छके ॥८९॥ अन्यभृतः परपुष्टः कलकंठः कोकिलः पिकः ॥ कोकिलः कल
विंकस्वरः स्याद्धूरवलिभुक् नीलकंठश्च ९० कोयष्टः कुररः स्यात् खंजनः खंजरीटः ॥ कोयष्टिश्चापि कोयष्टिकः ॥ दार्वाघाटः सारसः
पक्षराजः सोनूनः सद्धिः सारसी लक्ष्मणा च ९१ ॥ अरिष्टः करटः काको बलिपुष्टः सकृत्प्रजः ॥ एकदृग्बलिभुग्ध्वांक्षः चिरंजीवी च
वायसः ९२ उलूकः कौशिकः मोरुधारिः स्याद्दिनान्धश्चापि निशाटनः ॥ काकोलो मौकुलिर्द्रोणः कृष्णकाको वनाश्रयः ९३ कंकवाकु
लाबकचटः कुक्कुभश्चारोपधः ॥ किकीदिविः स्वनश्चाब्जः शकुनो भासस्तथैव ९४ प्लंगः कलिंगो धूम्याटः सारंगश्चातको मतः
धांक्षः क्लमहंसः शुकः कीरो हरितः ९५ ॥ आतिः शरारिरारिः स्याद् क्रौंचः कुडिमतः ॥ हारीतो जलरंकुः स्यात् कोयष्टिः शिखावल
शिखः ९६ बकः कङ्कः कोकश्चित्रपोवलाका बिसकंठिका ॥ आतापी शकुनिश्चित्रोरो मुहुः स्याज्जलवायसः ९७ हंसाः श्वेतगरुतः
चक्राङ्गा मानसौकसः ॥ राजहंसस्तु ते चंचुचरणैर्लोहितैः सिताः ९८ ॥ आताम्रा राजहंसाः स्युर्धार्तराष्ट्राः सितेतरैः ॥ मलिनैर्म
ल्लिकाक्षास्ते कथ्यन्ते चाराननैः ९९ ॥ पद्मेन च ससौ हंसाः कलहंसाः इति स्मृताः ॥ प्रोक्ता नैशा चिकाः रूपनाश्चक्राः सुदपक्षिकाः २००

हलायुध॰
१२

जीवंजीवकपिंगलचकोरहारीतवंजुलकपोताः। कारंडवकादंबकप्लवकाद्याः पक्षिजातयो ज्ञेयाः १। मधुकरमधुपमधुव्रतशि
लीमुखभ्रमरभृंगपुष्पलिहः। इंदिंदिरालिषट्चरणचिंचिरीकालिनो द्विरेफाः २ स्त्रीलिंगोक्ता चीरी स्यात्तत्र या मधुमक्षिका भवेत्क्षुद्र
॥ लूतोर्णनाभमर्कटजालिकवेश्मपन्नगतुल्याख्याः १०३ पतंगः शलभः कीटः खद्योतो ज्योतिरिंगिणाः। हालाहलश्चांजनिकाम्ले गृ
हगोधिका। १०४ ग्रामः संवसथो ज्ञेयो ग्रामाग्रांतं च तलेकम। ग्रामीणास्तु निगयं ते ग्राम्या ग्रामेयकाः इति १०५। ग्रामांतिकमुपशल्यं
पर्यंतः परिसरः प्रांतः। अवधिर्मर्यादा स्यात् घाटः सीमसीमा च १०६। अध्वा पंथाः पदनिकपरीवर्त्मपदवीसरणिः अपदं
पद्वीमार्गः। पथा च निगद्यते निगमः १०७ ग्रामपथोरंतरं हि ग्रामांतरं परीकीर्त्यते घोषश्चाभीरपल्ली स्यात्सघकराः गोष्ठव्रजः १०८
धर्मः स्याद्गोकुलं गोष्ठं गोस्थानं गोधनं धनं गोमान् गोमी च गोस्वामी गोविंदोऽधिकृतो गवां १०९ उक्षानड्वांश्चालीवर्दः ककुद्मान्
वृषभो वृषः। ऋषभः सौरभेयो गौ वीडवेयोः धुशाकरः ११०। नक्तांकः स्मर्यते युत्सोरश्चात्र सत्तरः स्मृतः। आर्षभ्यः सनुवित्तेयः षंड
लेयस्तुपो गपता १११। महोक्षः स्याद्वृद्धतरो वृद्धोक्षस्तु जरद्गवः। धुर्यस्तु हलियो धुर्यो धौरेयः सच कथ्यते ११२ स्यौरीतस्मात्पृष्ठवाह्यस्तु स्कं
धिकः स्कंधवाहकः। अथ वत्सकस्तु कुट्टमाला स्यात् स्तनंधयकः ११३। नीचकी नातोत्तमा गोः स्कंधदेशो वहः स्मृतः। नस्योतो नासितः प्रोक्तः

रा॰
१२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

घोऽःबऽस्थानः स्मृतः ११४ अयुग्मं गौस्तु कूटः स्याद्द्विवाहां गमुच्यते ११५ अघ्न्या गौर्माहेयी सुरभिर्बहुला च सौरभेयी च उस्रार्जु
नी च रोहिणी स्युः कोः तुङ्गहीरुधेरनङ्गाही ११६ ऐगातइषभोपगता मष्ठौही गर्भिणी वशा वंध्या धेनुर्नवप्रसूता वष्कयणी मौरवत्सा
स्यात् ११७ अवतोका स्रवद्गर्भा मद्गुर्गो गीमता त्रिका। अचण्डी सुव्रता सौका वत्सकामानुवत्सला ११८ ऊधः स्यादापीनं पीनोध्नी
पीवरस्तनी प्रोक्ता श्वेतस्तनी चर्की स्याद्द्रोणदुग्धा मन्दुरदुग्धा च ११९ काल्योपसर्या प्रजने प्रसिद्धा पोष्टुका च प्रसुप्रसूतिः विजाप
नेपायनिवत्सा गौः समांसमीना निनिगयनेसा १२० गृष्टिः सकृत्प्रसूता स्यात् बालविक्री बालगर्भिणी। गव्यं गोसंभवं सर्वं क्षीरं वंगो
मपस्सनं १२१ ऊधस्यं क्षीरं स्याद्गव्यं सपयपथ्यपीयूषं। दधिसारं नवनीतं ध्रुवते हैयंगवीनं च १२२ तक्रमरिष्टमुदश्विद् दूढाऽहत
कालसेयमथितानि द्रप्सं दध्यघनं स्यात्सर्पिर्घृतमाज्यमाः घाः १२३ श्रीनेत्सानंफ्षनयच्छं विलीनेद्रुतमुच्यते मथ्यामेधथ्यम
पानो वेशपाले: विजवंस्तथा १२४ संहतेरामनीहाम पश्चनावेधनमतं अजः मोर्कः छागो वस्तच्छागलच्छगलकः छगः १२५ वर्करः क
प्यनेसदृः सर्वोपिनहगाः पशुः नेवरः अगहीनस्तु मानत्येजनश्च्यपः १२६ अविरूर्णायुरुरभ्रो हुडुरुरणो वृष्णिगमेषमेढ़ाः स्युः
अविलोढमविमरीसं स्यात् दधिहूते चउग्यमवेः १२७ तत्सिकत्रमेलकउष्ट्रो मयश्च गोकरभक्रमेलकाः पालेपथ्यक्रीवानखिगद्दे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ह.ना.प्र.
१३
13

ईमाणसभाश्च तु मार्याः १२८ । कौलेयकः सारमेयो भषणः श्वा च कुर्कुरः । शुनको मृगदंशश्च बुधैः शालावृको मतः १२९ मृगाश्च शुआ
नः श्वा च विश्वकद्रुरिति स्मृतः । अलर्कोऽविनीतेयः शुनश्चीनसमोऽपि १३० । पश्चतां बहुसंख्यां पां षडंगं सप्तपंके बुधैः । छिन्ने च गोपुरं
तेषां नामोच्चारणाद्यर्थकं १३१ । नीवृज्जनपदो देशविषयौ वर्तनामिष्यते । जनो लोकः प्रजाः स्तोमाविषयोऽस्त्रीमतं स्तूपा १३२ । पत्तनं स्यात्पुटभेदनं
निर्गमः पुटभेदनं । नगरं नगरी दुर्गः स्थानीयं पूः पुरी पुरं १३३ । स्कंधावारस्तु निग्राहो राजधानीति निगद्यते । शाखानगरमाख्यातं यो पुन
गरं बुधैः १३४ । विदेहा मिथिला प्रोक्ता काशिर्वाराणसी स्मृता । अवंती पुण्यपत्तनी तथा कान्यकुब्जा महोदया १३५ । हस्तिनपुरः परिकूटं
फट्टनं गोपुरं पुरद्वारं च प्राकारं प्राकारं वप्रासंघ १३६ । प्रतोली विशिखा रथ्या पुटे निःसरतास्मिन् । धृगाटकाः पथां स्थे
षः संस्थानं च चतुष्पथं १३७ । गृहं गेहं निकेतं वास्तु स्यादावसथो निकेतनं । गृहस्थानं स्थानं तातामुपकार्यो पकारिका १३८ । आया
साः वेसथं गृहं च भवनं स्थानं निशांतं कुलं संस्थायो निलयो निकाय्यमुदजं गेहं कुटं मंदिरं । धिष्ण्यं धाम निकेतनं च सदनं वस्त्यं
च यान्तु सप्तः शालायेरन निवेशनो दवसितं मोकेतु सभोकसी १३९ । शारणा मगारनिवसनं मालयं एकार्थं वाच्य काः शालाः । अप
वरकं गर्भगृहं सनपनं स्याच्चैतुः शाल १४० । गृहमिष्टकादिरचितं प्रोतादरेधना ने दिग्रामा । आयतनं चैत्यो नाम मध्ये बांधनयतनं चाह

रम.
१३

र्म्ये॥१४०॥सुधाधवलितं सौधं कुट्टिमं बद्धभूमिकं। इंद्रकोशस्तु वंगः स्याद् हर्म्यादौ तलकोमतः॥१४२॥ पाकस्थानं रसवती वाजिशा
ला च मंदुरा॥ पत्तपविक्षेपशाला स्यादपघाणो। विपणिस्तथा॥१४३॥ कर्मशाला च कारुशाला सत्रासनमुदाहृतं। प्रपा पानीयशाला स्या
त्सत्रशाला प्रतिश्रयः॥१४४॥ उपघ्न आश्रयः प्रोक्तो मुनीनां स्थानमाश्रमः। मध्यस्थानं तु नास्थानं मंडपः स्यात्तु नाश्रयः॥१४५॥ धेरमेध
देशाः प्रघाणः प्रघाणः स्यादलिंदकः। अजिरं प्रांगणं प्रोक्तं वेदिका च वितर्दिका॥१४६॥ द्वारं तु वजलं तेषमर्गलापरिघः स्मृतः। उत्तरंगं मतं
निर्यूहः स्यात्परिहारमुपतत्र॥१४७॥ वृषेवं दन्तमाला च नारसा परिकीर्तिते। आरोहणं स्यात्सोपानं निःश्रेणिरधिरोहणी॥१४८॥ गृहाव
ग्रहणी प्रोक्ता देहली चमनी विधिभिः। संमार्जनी वर्धनी स्यात्संकारोऽवकरः स्मृतः॥१४९॥ आखाखादनं स्याद्वलभीगृहपालो गोपानसी॥ व
दानये वकसंस्था। नीध्रं वलीकं पटलांतमाहुः कपोतपाली चविटंकसंज्ञा। वातायनो गवाक्षस्तु जालकं जालमुच्यते। कुसौंता
मको च चयं द्वाराणामीरितं गृहं॥१५१॥ स्वस्तिको वर्धमानश्च नंद्यावर्तो रुचकस्तथा॥ विच्छंदकाविशेषाः स्युरमी भूपतिवेश्मनां॥१५२॥ पीठिका
दः स्यात्पीठिकाः परिस्पंदः परिग्रहः नयोपरागं प्रोक्तं परिबर्हः परिच्छदः॥१५३॥ पर्यंकः शयनं शय्या तल्पश्च तल्पितं स्मृतं॥ अपाश्रयस्तु
विद्वद्भिः कथ्यते मतयागणः॥१५४॥ प्रवेणी पास्तरणं वर्णाः परिस्तोमः कुथः कुथा। नवर्णचेतितु मार्धाः प्रच्छदः स्यात्तरच्छदः॥१५५॥ अ

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ह॰ ध॰
१४
14

पतीकोड्डुपदःस्यात्कृतिसीरानवनिकातिरस्कारिणी ॥ उच्छीर्षकमुपधानं धोरैरुपबर्हमाख्यातं ॥१५६॥ चंद्रोदयो वितानं स्यादुल्लोचः क्षौ
द्रकं तथा ॥ मज्जनं नालयं नेत्रविष्टरः पीठमासनं ॥१५७॥ वेत्रासनेन तथा संदीकं कनकं केशमार्जनं ॥ पादुकानुपदीना स्यादुपानत्स्याद
स्नात ॥१५८॥ दर्पोर्नईअभ्रविजिकाफ्यनेदाहरस्तक ॥ पेटां वहंति मंजूषां कमलं धामकोषकं ॥१५९॥ अंबटीषो भवेद्राष्टुः कंडः स्वैर
निका स्मृता ॥ चुल्यः स्मेनकमुद्रानं स्मृतानोऽपि अपर्णा बुधैः ॥१६०॥ अंगारशकटीं प्राहुर्हसंतीं च हसंतिका ॥ उल्मोल्मुकालीचरुः कुंभी
पिठरं कुंडमुच्यते ॥१६१॥ कतारुः कर्परी तेयो भृंगारः कनकालुका ॥ नालकेजिरे वर्धमानः शरावः स्मर्यते बुधैः ॥१६२॥ कोशा कूर्मा त्रि
कामोक्ता विधानं स्यादुदंचनं ॥ घटः कटिः कलशः कुटः कुंभो निपः स्मृतः ॥१६३॥ कर्करी करकः प्रोक्तो कर्णिनी च गलंतिका ॥ गर्गरी मंथनी
प्रोक्ता मणिकः स्यादलिंजरः ॥१६४॥ धामाम्लमारनालं सधानं कांजिकं च सौवीरं ॥ आमिषवमसंतं तिलोमं तु षोडकं भुक्तमिच्छं नि॥
॥१६५॥ अंधः कृतमन्नं दीधितिरन्नं नैपोदनं भिस्सा ॥ अन्नानं स्यादारालाः सूपाः सूपोच स्वपतिका ॥१६६॥ पक्वागृहश्रिताका भ्राणामनर
लं च विलेपिका ॥ क्षैरेयी पायसं प्रोक्तं परमान्नं च सूरिभिः ॥१६७॥ मिष्टान्नं व्यंजनं तेमं तेष वा तु उपस्करः ॥ दधिमंडो भवेन्मस्तु करंभो द
धिसक्तवः ॥१६८॥ दाधिकं संघ्यतं दध्ना लाक्षिकं सर्पिषा स्मृतं ॥ लवणोदकसंसिद्धं रसवार्तिकं मतं ॥१६९॥ अंगारोत्थं तु विपक्वं मांसम

रम॰
१४

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

निर्भक्तं कं सुखं। उष्णमुष्णमुखो पांसं स्विन्नं मूले मर्दितं च १७० किलाटः कूर्चिका चेति क्षीरस्य विकृती उभे। फाणितं विकृतिर्गौ
डी मस्तु सौवीरं श्रावकी १७१। वल्भनमभ्यवहारः समदनमशनं च जेमनं जग्धिः। खादनमदनं भक्षणमाहारो भोजनं स्वदनं १७२
पर्याप्तिमुपसंपन्नं तृप्तिः सौहित्यमुच्यते। विघसो भुक्तशेषं स्यादुच्छिष्टं तु फेलिका १७३। अमत्रं भाजनं पात्रं स्थालं तु स्था
र्थमिष्यते। गल्वर्कं स्याच्चषकं चषकः सरकः स्मृतः १७४ धानापानं पानगोष्ठी स्यात्सपीतिः सहपानकं। उपदंशस्त्ववदंशो चम
त्कारोऽवदंशश्च कथ्यते १७५॥ मद्यासवः शीधुसुरा मसन्ना परिस्रुता स्यान्मदिरा मदिष्ठा॥ कादम्बरी स्वादुरसा च गुण्डी गंधोत्तमा मा
धवश्च हाला।१७६। कल्यं कश्यं तथा मध्यं मैरेयं कापिशायनं माध्वीकमासवः सोऽपि परिस्रुताऽपि मधुः १७७ मनुष्यो मानु
षो मर्त्यो मनुजो मानवो नराः। पुमान् पंचजनो ना च पुरुषः पूरुषश्चापि १७८॥ धीरो धीमान् लब्धवर्णो विपश्चिद्दोषज्ञो विद्वान् सहृदयः
मेधावी सूरिः प्राज्ञः पंडितः सन्मनीषी॥ लोकोत्तरः कोविदः स्यात्प्रबुद्धः १७९। बुधः सुधीः कृती कृष्टिः कविर्विज्ञः कोविदः विशारदः॥ विचक्षणो
दक्षो मेधावी संख्यावान् मतिमान्मनः १८०। मेधा प्रज्ञा प्रतिभा धीर्धिषणा शेमुषी मनीषा च॥ बुद्धिर्मनीषा मेधा संख्या संवित्तिरुप
लब्धिः १८१ चतुरः स्यात्... कृतमुखकृतहस्तकृतकर्मा॥ दक्षः कुशलोऽभिज्ञो निष्णातः शिक्षितः प्रवीणश्च १८२ वैध

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ह.क.
१५
15

पोबालिशोबालोजडोजाल्मो पृथो दृनः ॥ मूढो मन्दो विधेयात्मा मूर्खः स्यान्मान्यानयाप्तिनः १८३ ॥ सर्वान्नीनः सर्वकमः स्यादमुखम
मः वर्धनिकृष्ट मः ५ अकृष्टं ॥ अधमं चैलं कोपं खेदं पापं च रेफसं प्राहुः १८४ ॥ लोकायतिकनास्तिकश्च मतिरोधकाः परास्कंदी ॥ चौ
रो मलिम्लुचः स्यात्तस्करो मोषी पारिपंथिकः स्तेनः १८५ ॥ परस्यपतोपाहरमर्थं स चौरः परस्पतोहरः ॥ दूरं अन्यः पतनं तेनो वृत्तेयं
चौर्यं मितिस्मृते १८६ ॥ पाटच्चरः पतचौरो वनेचरो वनेचरः संयतनः ॥ क्षेमंकरोऽरिष्टतातिः शिवतातिः शिवंकरः १८७ ॥ परायो लघुपराधी
नो निघ्नः परवशास्तथा ॥ परतंत्रः पराधीनः पराच्छंदः पराश्रयकः १८८ ॥ कठोरः कठिनः क्रूरः कर्कशः कर्कशो दृढः ॥ अतिवृद्धः स्थू
लः पीनः पीवा च पीवरः १८९ ॥ ईश्वरः पतिरिनः स्वामी प्रभुर्नेता च नायकः ॥ अधिभूरधिपः प्रोक्तो न्यधीशोऽधिपतिस्तथा १९०
वन्दारोहिन्वा सः सपनाः श्रवणाश्च जीवको जैनः ॥ मानी वीमलधारी निर्ग्रन्थः कथ्यते सद्भिः १९१ ॥ दुर्जनः पिशुनः सूची नीचः
कर्णेजपः खलः होबग्राही ग्रामागी हिजिको मत्सरी मनः १९२ ॥ कदर्यो हीनको नाशाक्रिंपचाः मितंपचाः ॥ कृपणाः सुद्रकः क्लीब
क्षुद्र एकार्थवाचकाः १९३ ॥ सुदूरितिस्नः किंचनदुर्विधदुःस्थाश्च दुर्गताः प्रोक्ताः ॥ निःस्वास्तनपामरपृथग्जनावर्वराश्च तुल्यार्थाः १९४
ते राजनिकः कुहकः कापटिः कोजालिकश्चकौसृतिकः ॥ धूर्तो अंसप्रसक्तो मायावी मायिको मायी १९५ ॥ आयुष्मान् स्यात् दीर्घायुः

तम.
१५

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

घस्मरोः भरः। तुमासेचनकं प्रातु स्तृप्तिर्यस्यन्नजायते १९६। पराङ्ग्नः परपिंडादः परजातः परैधितः। सर्वान्नीनःसर्वभक्षो मांसाहीमो
क्तलिःस्मृतः १९७ उच्यते प्रवणोः मन्त्रवत्तमाङ्ग्वपनायणोः भुमन्त्रः महतेः सुगणाः सोक्तनश्चनिगघने १९८ लोलुपं लोलुभं लोलं
लालसं लंपटं विटः। मत्तं शौण्डोत्कटोत्तरौ उन्मत्तकः प्रमितः स्मृतः १९९। मरौ धीरश्चविकोनाम [illegible] मदोमयेत। दीनश्चावितो भी
तत्कत्तौ भीरुश्चकातरः २०० सुभिनश्चांकितेश्च्युतिनातिनानार्थयाचकाः महोत्साहो महोद्योगो महेच्छुःस्यान्महामनाः २०१ उदान
श्चनयोरीरीतो मतोन्मोहरत्न पने आढ्यः समृद्धोधनवानिनरोधनेश्वरः २०२ आप्यागारिकोपिच्छनिकुटुंबव्यापृतेजनाः
पोयोद्धगोऽध्वनीनः स्यादध्वगः पथिकस्तथा २०३ जंघालोजवनोवेगी प्राप्तेफोवलस्मृतं॥ आवेशकः आयुतिकः आ
गंतुरःतिथिस्मृतः २०४ आतिथेयं तथातिथ्यमातिथेयी च कथ्यते। अर्थीमार्गणकः प्रोक्तो याचकश्च वनीपकः २०५ अथ क्षेपणो
बत्तात्याद्यायाचनाप्रार्थनास्मृता। सुहृद्वाचु [illegible] क्षितेः क्षाभीजिघत्सः सुधितस्तथा। २०६ अशनाया बुभुक्षा क्षुज्जिघत्सा सुक्षुधा स्व
नाकोपनः क्रोधनः क्रोधीरोषणः स्यादमर्षणः २०७। कोपः क्रोधस्तथाऽमर्षो रोषः प्रतिघ उच्यते। [illegible]विनस्ताषितः [illegible] पिपासु
श्चपिपासितः २०८ उदन्या तर्षस्तृष्णाच पिपासा च समाः स्मृताः। तृष्णाकोगर्द्धनो गृध्नुर्लिप्सुर्लुब्धोऽभिलाषुकः २०९। तृष्णाज[illegible]

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ल० प्र०
१६

लोधनिस्नाशाद्वनापा गर्द्दनोऽस्ते । अधशोहीनवादी स्यात्स्मृतः प्रमत्तस्तथा २१० हासो हासे स्फेश्ये देभुजिष्यः किंकोऽमतः । स्व
सोमधुत्योकुमोतः स्थूलतलसो बहुव्ययी २११ प्रियवाग्दानशीलश्च बहुमः परिकीर्तितः भवेदक्षिणनेत्रे द्वेष्यः प्रागोप्याङसंमतोमतः
२१२ यस्तुष्यः सुभगोत्तैयो वायुभोक्ता प्रियः गेहे नर्हिगृहे बुधाः । असौ पञ्चत्वनीतः स्यादेघोभांडहितो नरः २१४ वेरंजिकोपि रागार्तो
धनवाने लिवास्मतः । मेषस्थः पीतः परिसंरः कर्मभूरव्यकर्मठः २१५ अलंकर्मा तोऽस्मतः कर्मशीलस्तथा पुमानवज्ञातात्त्वानितेप्यो वि
श्रुधः स्थिरउच्यते २१६ तीस्रोपापेनयोश्चिच्छेसञ्जापः भूलिकोमतः । अर्हन्तः स्यादुपयको वि पानाधपउच्यते २१७ शारुद्यांत
कोहिंस्रोनत्त्वोलः कृतकर्मकृत । साधुः सज्जनश्चार्यः स्यादुहमेधी गृहाश्रिपः २१८ कुश्रामीयमानिः मोतः मस्त्रन्द्रीयचकः पुमानः । वि
द्रपः स्यात्समस्यः सहस्तनत्रेत्रिता बुधः २१७ समुत्वः सविलुमोक्तोपोपविकिमतिमोत्रितः । नीलीतागः सवितेपः स्यादेप्रेमात्यपः उ
पोने २२० सत्तामात्रागुरोगी चरहिन्नागउच्यते । शालीकेपानःधश्रेयचमोनो शालीनश्वारेहो २२१ दूराधर्षः नर्थसरवृत्तिर्दीर्घदृष्टिः प्रवी
तिनः प्रमन्तमत्तिपलकालो मन्धीनरः २२२ । पदविभ्योदैवपरोपद्दृः स्यान्नरः । अज्ञोमालस्वःप्रोक्तोदुर्मेवोमुखः स्मृतः
२२३ क्रुद्धोगर्हवादी स्यात्कृत्स्नरः कुत्सितोमवेत । प्रकोडोदुर्मनस्त्रासोपापापत्तेपेहतकः स्मृतः २२४ अहंयुः स्यादहंकारी शुभंयुः शुभसंयुतः

राम
१६

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

यथाकामी स्वरुचिः स्यात्स्वछंदो निरवग्रहः २२५ अन्येह्याःस्तु पदीयोनः धनिभर्त्सनकोमितः रोगातुरुमकारुयाधुः कामो यार्मिष्ठकाम्यने २२६
नैयात्यकः स्यात्प्रगुष्मा चलधीनः सलोमनेः जन्मोलः स्याद्वाजीयः कम्रः कामी यकामुकः २२७। वैरूपापनिर्भुजंगः स्याद्धूर्तः पक्षविकः
स्पनः। विहस्तो व्याकुलः भीतः कुंठो मंदः क्रियासु यः २२८। क्रियावान्कर्मसूद्युक्तो दीर्घसूत्रश्चिरक्रियः। निपुणो विमलध्यः स्यात्समुन्नद्धेऽति
गर्वितः २२९। मनीषः कथ्यते पूज्यः पूजितोऽर्चितोऽभवेत् ईर्ष्यालुः कुहनः सोमोजारोत्यपपतिः स्मृतः २३०। सत्तो हसितो निर्मेपो वि
दग्धछेकउच्यते। उन्मत्तप्रमत्तवितोविधान्मूर्ख विधार्थो मुखे २३१। मौलीनउपाविष्टः स्यादृष्टोमत्तः स्मृतः छिन्नः श्रीविमनः शमः शांकः प्र
गल्भः प्रौढउच्यते २३२। उत्कंठितः भीकोविकृवोविह्वलः स्मृतः। अलसः शीतको मंदोऽजिनकल्पो मंथरः २३३। पोगंडोविकलां
गः स्याल्लोहलोऽस्फुटवाग्भवेत्। विनष्टः स्यात्घातकारोद्धतमस्सवनेभिधेत् २३४। नमोदरोदरं मौतं लाहिकोऽघनकारकः। परीक्षक
कारणिकोगल्यः पक्षउदाहृतः २३५। अभिजातः कुलीनः स्यात्कुचरः कुत्सिताध्वगः। निर्वादिभोगजोनोहा अध्यारोहस्तु सादिनः २३६
रथिनः स्यन्दनारोहानावारोहास्तनाविकाः। आसनोवाड्योविप्रो भूमिदेवोद्विजोत्तमः २३७। अग्रजन्माद्विजन्माचवटुर्माणवकाद्विजः श्रो
त्रियः सत्रियोवेदपारगोऽथाद्विजोत्तमः २३८। अनूचानो विप्रकृतः स्यादाचार्यकुमजः स्मृतः। ब्रह्मचर्यादयो वेदश्रोत्रकाश्चत्वार आश्रमाः २३९।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ह.को.
१८

17

अद्वेगृहस्थ एष स्यात्स्त्रियो न पतिर्भवेत्। ब्रह्मचारी भवेद्वर्णी गृहस्थः स्नातकस्तथा २४०। वैखानसो वानप्रस्थः कर्मसाम्यासिको यतिः
अनेकयानः सार्ववेदः श्रोत्रियश्छान्दसो मतः २४१। प्रत्यासन्नास्तिनुह्रसन्नः आमुष्यायण उच्यते। अन्ववायोऽन्वयो वंशो गोत्रं चाऽभिजनः कुलं
२४२। चरित्रं चरितं शीलं चारित्रं च समं स्मृतं। स्वाध्यायनं सपाति ... तेन ब्रह्मवर्चसं २४३। ब्रह्मचर्यं व्रतं प्राहुः समस्तोऽपि स पर्यमं। संतपउ
पसंस्कृत्यो पौः भिक्षा ... विधिः २४४। उपसंग्रहणं चापि प्राहुः संतोऽभिवादनं। निवेदिते ... सन्तुष्टो ... कथ्यते २४५।
नयः पूर्वो मतो दान्तो त्यनर्थाति ... शास्त्रवित्। अध्यापक उपाध्यायो व्याख्याता विद्यतेऽस्मृतं २४६। शिष्योऽन्तेवासिनो छात्र औरसः प्रा
यमकल्पिक ... विप्रोऽन्तरायः ... प्रकीर्तितः २४७। ... सूत्रकृत् ... वचनं प्राज्ञैः पारायणमुदाहृतं। आम्नायः संप्रदायः स्यादाचार्यं
पर्यगुरुक्रमः २४८। प्रपतः स्यादनुच्छिष्टः शालीनश्च ... निभृतः। मायावत्सोऽथ मोतिथि ... कोतानीमोहूर्तिकस्तथा २४९। कार्त्तान्तिकश्च दैवज्ञ
आदेशी गणकः स्मृतः। आत्मसंस्कारहीनः स्याद्व्रात्य ... संनधृतः २५०। ... द्विजः। धर्मध्वजो लिंगवृ
त्तिस्त्वाध्यायो निराकृतिः २५१ शास्त्राजीवः कांडस्पृष्टो ब्रह्मबंधुर्द्विजाधमः। जातिमात्रोपजीवी च कथ्यते ब्राह्मणब्रुवः २५२। अव
... उपवीतं ब्रह्मसूत्रं ... दक्षिणोऽकरे २५३। प्राचीनावीतमपसव्यं ... निवीतं कण्ठलंबितं २५४। आ

हम.
१८

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

यमनं तु पस्पर्शनमाः॥ ष्ठ्यूवनं त्यान मिष्ठ्यं नेवमनं निर्गीर्णकं प्रक्षालित माक्षुधौं तेंचतुष्या थौ॥२५५॥ पाणासीत्र्य नीभि सुर्भ हस्तीप गीर
स्कः॥ परिस्वानक त्व पल्लीच कं मं हीनाथमः स्मृतः २५६ धेक स्मृन रोहं गः मोक्ता य ह निकातया॥ पर्यं त्लिकापालिः पर्यं क भ्रे त्निक
ष्यते २५७॥ यशोपदः स्यात्कोपीनं कुष्ठिका च कमंडलुः॥ आषाढो घनिनो दंडो नितिनामासनं वृषी २५८॥ कृषिश्चित्रिकाल दर्श्री स्यान्मुनि
वीतं च मोमतः॥ प्राचेतस त्वया॥ मैत्राय ह तो उच्यते॥२५९॥ उत्को गोत्नि रोत्मो लोपामुद्रापनि श्च प रुपे निः॥ लामकने प: प्रा
गस पौदे प्रायमनोव्याल: २६०॥ पागोपतः मनुः सोमः समनं तुर्मयो ध्य॥ चिनानं संत्वरो वाह॥ स्वः सर्व चकण्यते॥ २६१॥ निर्म थका
ष्ठमराणि: मणीतो ऽग्निश्च संस्कृतः॥ वेदीपरिष्कृता भूमि: पात्रेषु मंत्वयादिकं॥ २६२॥ रूप्यपात्र ... मोक्तः सान्नाय्यं हवि रुच्यते॥ भ
नेस्मीरे स्त्रिधिस्व मामिसाक ष्यनेतु पै: २६३॥ उपाकृत स्तु विर्तुषो मंत्रेण प्रोक्षितः पशुः॥ हन्तव्य द्रव्... तेषं पतानि ऽ वेम थः स्मृतः २६४
मूल्हे स्पनि संघनेत्पेना सोस्य पानमेधेतं॥ सर्ववेदस्तु यो नेसपोदतनयैव दक्षिणा: २६५॥ विश्राणनं विहापतनं हविः प्रवर्जनं वितरणं
च॥ निर्वापनोच स्पर्शनमुत्सर्गः स्यात्प्रहेणानं दानं २६६॥ पशांचयजमानः स्यात्॥ इष्टापूर्तिस्तिनो ध्वनी॥ स्यादशीलोपापयनक्वा पजा
सारस्तु नीवल: २६७॥ ॥ नमोरादप्रजोपान: स्विषो नय: सत्रमद्धं॥ निषिनान्न पति पार्थिवनरदेवलोकपालाक्ष्म॥ २६८॥ वेनेहू

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

९ ना०
१८
18

जस्त्वपेन समस्तात्पार्थिवोर्थिनः । चक्रवर्ती सार्वभौमो मध्यमो मंडलेश्वरः २६ । आतपत्रं भवेत्छत्रं चामरं चमरीतोकं हैमं सिंहासनं नृ
नेतासनं तं भद्रासनं बुधैः २७ । द्वाःस्थो दौवारिकः क्षत्ता दंडी वेत्रधरस्तथा ॥ उत्सारको द्वारपालः प्रतीहारो बुधैः स्मृतः २८ । अथ सर्प
श्चरस्थानः प्रणिधिर्गूढपूरुषः । यथार्थवर्णो मंत्रहः स्पशो हेरक उच्यते ॥ २९ मंत्री धीसचिवः सहायः स्यादमात्यः सचिवस्तथा । सो धर्माधिकरणि
नियोगः पुरोधाश्च पुरोहितः ३० । महामात्रः प्रधानः स्यादध्यक्षोऽधिकृतस्तथा । सौविदः सौविदल्लः स्यात्कंचुकी स्थापत्यः कंचुकी मतः ३१
मित्रं सखा वयस्यश्च सुहृत्स्निग्धश्च कथ्यते । अनुजीवी सहायः स्यात्सेवकोऽनुचरोऽनुगः ३२ प्राड्विवाकोऽक्षदर्शः स्यात् द्वेष्यो मायो पा
स इति कथ्यते ॥ अंतःपुराधिकृतः स्मृतोऽन्तर्वंशिको नरः ३३ । स्त्रीध्यक्षो वर्षधरः षंढः पंडश्च नपुंसकः । उभयव्यंजनं नपोरत्नी
पाप्रकृतिः स्मृता ३४ । आटविकः स्पकारः स्यात्सोद्धुमवल्लवो । योऽरोगवस्तु विनेयः स्यात् स्याद्धमसोमनीविधिः ३५ दौवेहासिकः कौलि
कोप्युधेयोसंनिको मतः । परिहासोऽयोनवेलिः क्रीडा चेलनं नर ३६ रक्षवर्गाप्यनीकस्तु सेना नीर्वाहिनी पतिः । अर्थागमो भवेत्
ऽः पौभागधेयोबलिः करः ३७ । उपदाप्राभृतं प्रोक्तमुपग्राह्यमुपायनं । लंचा लंको च उपादानमुपचारस्त्वपामिषं ३८ । प्रबोधकोमाग
धवंदिसूता वैतालिकामंगलपाठकाश्च । आच्छेदनं स्यान्मृगयामृगव्यं पापर्द्धिरास्येटकामृगास्मिन् ३९ अर्थागंधर्वोऽन्यः समिधी

राम०
१८

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शीतंरंगमन्तुगः। नास्यौ हरितत्तुरंगो पपुत्रको घोटको हयो वाहः २६ पृगुलाद्देशावजास्ते बांसेनाः सुल्वेकपालोवृ॥ कर्कः श्वेतः श्रोणो
ऽकोऽसिमध्यपृष्ठवर्णाः मयेः॥२८४॥ मल्लिकाक्षः सितैर्नेत्रैः कृष्णैर्लोहितैः पृष्ठमतः पीतरक्तकोमस। पिङ्गे पः। श्रीवत्सोपमलोष्ठकं २८५।
आजानेयाः कुलीनाः स्युः पारसीकायनायुजाः। कांबोजा वाह्लिजाः सैंधवाः सिंधुपारजाः॥२८६ भवकलोऽदुर्विनीतोऽश्वः पोतः
पोतः किशोरकः। अर्वतीवडवावामीमत्तनावाजिनी स्मृता २८७। लूनं पुच्छंतु लांगलं वालहस्तश्च वालधिः मोष्यासके च्यते घोणा म
ध्यंवक्रं पृथुरंसः प्रोथः २८८ पर्याणस्यासमं पट्टं त्वलीनंके विकं स्मृतं॥ चर्मदंडः कशा भोक्ता वल्गा रश्मिः करास्मृता। २८९॥ रंहस्तर
स्पदः सालमरोवेगोरयो जवो वाजिनः। पोथु श्रवेहोरशाश्वर्यं पुलीरजेश्च नुल्याश्वी २९०॥ अनः शतांग श्याकटः स्यंदनः कथ्यते रथः
गंत्री कंबलिवाम्मल्लु कयोरीचनिगद्यते २९१ योग्यार यो वैनयिको रथध्वजः पारश्वानिकः। कार्तिरथः मयूह लांगलपने चेति कथ्यते २९२
देवताघोदेवरथो पुष्परथः सांपराधिकः॥ कोऽरथः पुष्परथो जैनाजैत्ररथः स्मृतः २९३ चक्रं रथांगमाख्यातं कूवरं च युगंधरं। चक्रधारा
प्रधिर्नेमिर्नाभिश्चक्रस्य पिंडिका २९४ अपस्करो रथांगं स्याद्रतिरक्षाय वीरलिका॥ नियंता प्राजिता यन्ता सूतः क्षत्ता च सारथिः २९५॥
सव्येष्ठः कथ्यते सूतो वह्लंरांयुगोपनं। वाहनं धोरणं प्रग्रं पानं पत्रमिति स्मृतं २९६ हस्तिविकायापाने स्यात् हस्त्यारोहस्तु यन्तः परावरः पति

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ह०ला०
२८

पादातनि पादातनकपत्तिनपः ।२८६। पदातनः पदिकश्चेतिकश्चनेपादयोरिताः ॥ ध्वंसस्थूलंपरकुरी गुल्मावपनीधेलिका चनिर्दिष्टाभुयक्षं
शिवयकः शंकुः पुष्पलकः कीलकः प्रोक्तः २८८ । पात्रामयात्रासंप्रस्थानं निवेशः शिबिरं स्मृतं ॥ अवस्कंदः प्रयानस्थसौ सिपंचनिगमने २८९
संयामः समितिः समित्‍संसमरं संख्यं समीकं रणं युद्धं युत्प्रधनं मृधं संप्रहारः संपरायस्तिः संयुगं ॥ द्वंद्वायोधनसं प्रहारकलहारुकं रणः हवाः
भ्यागमाः संस्फोटमविद्विरणामहारणाः नीकाः जन्यः संगरः २९० । संपराय समाघातः प्रघातश्चसमाह्वयः । जन्यं समाराभिसंपातः संमर्दो
विग्रहस्तथा ॥ २९१ ॥ अभिघातिरातिरमित्रारिपुप्रतिपक्षविपक्षविरोधिनः ॥ अहितो सहनश्चजिघांसुरितिप्रत्यर्थिनाः परिपंथिप
त्यनुरुद्धः २९२ प्रसमर्थीपथपस्थानाद्वेषीवैरी च शात्रवः । शत्रुः सपत्नोभ्यामित्रप्रत्यनीको द्विषन्मतः २९३ एतनासेनाध्वजिनी व
नाकिनीवाहिनीबलं सैन्यं । चक्रं चमूर्वरूथिन्यनीकिनी सा स्त्रीलिंगा च ॥ २९४ येजयंतोपताकाच केतुः स्यात्केतनं ध्वजः । असिः खड्गः व
मूलानेपोमर्झीं धोमुरवकूर्चकौ । २९५ सन्नाहः कवचं वर्मतनुत्राणमुरश्छदः जगरः कंकटोमार्दीकृशानंजालिकास्मृता ॥ २९६ तिटकं कुलकं
वर्मप्रोक्तमावरणंबुधैः वर्मितः स्यात्सच्चितः सन्नद्धो दंशितस्तथा ॥ २९७ सर्वाभिसारभिक्षतिसर्वसेनहनंबुधाः । पत्सेनपाः अभिनिर्याणं
स्पर्शनं तदभिषेणनं ॥ २९८ हेतिः शस्त्रं प्रहरणमायुधमुक्तं च विविधं तच्च । मुक्ताः मुक्तामुक्तं करमुक्तं पंचमुक्तं च ३०० । शस्त्रपादिपाणिमुक्तं स्या

एल०
२८

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ह॰ला॰
२०

रमनंनिधुवनं।यानननंमर्दनंसमापणंवर्जनंविशसनंप्रवासनं २२४॥निर्वापणंनिर्वासनंकदनंख्यापादनानिनुत्मानि।निर्ग्रंथनमा
ऽऽरंभः प्रमथाहिंसात्युसंज्ञपनं।२२५॥नष्टोगहीनाविद्रुतःप्रोक्तः कांदिशीकोभयद्रुतः।प्रस्कन्नः पतितोहतोपोजितकाशीजिताऽहवः २२६
भुक्तंतमवतंतबध्यघातोनःपुरस्कृतमते॥कृताभिषेकामहिषीभट्टिन्यहृतमणःस्मृताः २२७ रामायामावामनेत्रापुरंध्रीनारीभीरुर्भामिनीका
मिनीचयोषायोषित्।चिदालितावर्णिनीस्त्रीप्रियाप्रमीमंतिन्यंगनासुंदरीच २२८॥अबलामहिलाललनाप्रमदारमणीनितंबिनीजनि
ता।दयितावनितावर्णिनीमुग्धाकांतावधूर्वामाप्रवानिः २२९॥कुमारीकन्यिकाकन्यागौरीनग्निकाक्तोमोष्ठमनवामिनी।वर्यापतिंवराप्रोक्तानग्ना
श्रीकाचकौरवी २३०॥अदृष्टरजसंनारींनग्निकांप्रवदंतिपुधाः।वधूरीचन्निर्दंदीचहृनीयद्यपसोल्लिपो २३१॥अदृष्टवृद्धानुयानारीसा
कामुकायनिकास्मृता।पुनर्भूर्दिधिषूःप्रोक्ताद्वस्पंतीरता।धिनी २३२ पतिपत्नीजीयमतिर्जीपतोकाचनीवसूः॥दिह्लापतिपुत्राभ्यां
निर्वीरस्त्र।भिधीने २३३॥विध्वस्ताविधवामोनापुष्पहीनाचनिष्कला।अथपतिंभिश्मुर्कीमुंडयपस्पोऽऽनीसखीस्मिता २३४॥अवीरर
क्ष्याचरजस्वलास्मा।हृऽऽत्रेयिकापुष्पवतीचनारी।हकामयेत्नातनानातक्रमानरपत्रसवनिःकृत्यिनाचभिंडः २३५ मुख्योनारीयताऽऽ
रोहायरत्नोमनगामिनी।स्त्रीविदग्धाचमताचयातिनीमभिधीयते २३६ हपाध्नीयावेश्यागणिकापायागनातथाश्मुप्र॥राजकुल

एम॰
२०

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मनिबद्धवाल्मीयाऽमुख्या च २७ गाणिक्यं गणिकानां च समूहः कथ्यते बुधैः । असिक्न्यंतःपुरप्रेष्या दूती संचारिका स्मृता २८ कु
ट्टनी शंभली चुंदी सैरंध्री गंधकारिका । पोटा पोटा तथा चेटी दासी स्यात्कुटहारिका २९ । पांचालिका पुत्रिका स्याल्लोकाष्टदंतादिनिर्मिता ॥ स्व
नालेख्यमयी ल्मीना बुधैः । जालिकारिका ३० । दाराः क्षेत्रं कलत्रं च भार्या सहचरी वधूः । सधर्मचारिणी पत्नी जाया च गृहिणी मता ३१ । उप
यामः परिणयनं पाणिग्रहणं विवाहउद्वाहः । कुलपालिका कुलस्त्री पतिव्रता सुचरिता सती साध्वी ३२ । पांसुला च धर्षणी स्वैरिण्यसती पुं
श्चली त्वरी । धर्षणी कुलटा मोक्षा स्याद्विनीताऽभिसारिका ३३ । कांतः स्यात्कामिता पतिर्वरयिता भर्ता च भोक्ता धवो दृश्याऽभीकवराऽभिका
श्चरमणः प्राणेशः प्रियोऽनुकः सनुः संततिरात्मजश्च तनुजः पुत्रः प्रसूतिः सुतस्तनूजोऽकं तनयश्च नंदनोऽतिमा ते एव संस्मृतं ३४ आ
पत्यसत्या स्यादुहीत्येन्यत्ली चगार्भिणी । दोहदैवत्न समुद्रालसना च समा स्मृता ३५ । सूतिमासो वैजननो गर्भो भ्रूणाइति स्मृतः । स्त्रीपीहग
हामिछंति स्त्रीनिस्तो भवनं बुधाः ३६ । विजाता च प्रजाता च प्रसूता स्त्री निगद्यते । गर्भाशयो जरायुः स्यादुल्वं च फललं स्मृतं ३७ । कन्यापु
त्रकानीनो नाटेरः स्यान्नदीसुतः ॥ बंधुको बंधकीपुत्रो गोप्यो दासीसुतः स्मृतः ३८ बालः पाकोऽर्भको गर्भः पोतश्च पृथुकः शिशुः ॥
राधेयो भिक्षुचितेयो बहुर्मोणायकोमतः ३९ । प्रवयाः स्थविरो वृद्धो यातियामश्च कथ्यते ॥ जाराजुषिश्रसामान्या दारकस्तनयो पुत्रा ४० ॥

र.पू.स्तो.
२२

अंबा सवित्री जननी च माता तावम्मा च तातो जनकः पिता चात्मजजननी पुत्रवधूर्वधूः स्यात्प्रजावती भ्रातृवधूः स्नुता च २५२ दुहिता ननयापु
त्री नप्ता नप्ता दुहितुः पतिः दौहित्र जामाता तेयो नप्ता पौत्रस्य कथ्यते २५३ अग्रजः पूर्वजो ज्येष्ठः कनिष्ठोऽवरजोऽनुजः भ्रातृजो भ्रात्रपः
स्यात्स्वस्रीयो भागिनेयस्तथा २५३ धात्री स्यादुपमाता भगिनी जामिः स्वसा च श्वितेपा नलेस्त्रः स्वालीयो जामेयो भागिनेयः स्मार २५४ समानो
दर्यसोदर्यसगर्भसोदराः स्मृताः भ्रातृवर्गस्य या जाया यातरस्ताः परस्परं २५५ आत्मीयः स्वजनो बंधुः समानानातिश्च बांधवः सनाभयः
सपिंडाश्च सगोत्राश्च समाः स्मृताः २५६ तनुस्तनुः संहननं शरीरं कलेवरं विग्रहदेहकायाः अंगं वपुर्वर्ष्म पुरं च पिंडं स्रोतं च गात्रं च घन
श्च मूर्तिः २५७ अंघ्रिः पादश्चरणः पाणिः शयपंचशाखकरहस्तौ कामांकुशाः करहाः पुनर्नवाः पाणिजाः नखान्यथाः २५८ कौच्ची
पदं कलशं जघनं श्रोणी ककुद्मती तथा आरोहः स्फुनितंब कटी कटीत्रिकस्थानं २५९ गुदः पायुरपानं स्यात्स्फिचौ प्रोथौ स्फिक् पुंजौ कुंदौ समा च श्रेजनो जघनकूपको २६० भगो योनिः स्मरस्य श्चप वरांगं स्मरमंदिरं शिश्नं शेफो यमेद्रं स्वयं लिंगं मेहनं स्मेपसी २६१ जानुः
स्याद्ष्ठीवान्सनो जंघा च पुंस्को गुल्फः कुर्चः सक्थि पिंडं नेत्रोदरं तनुरुत्सिगभा स्मृ २६२ अंगुल्यः करशाखा श्चोणोः कर्णाः श्रोत्रं श्रुतिः श्रवः
श्रवणौ ग्रीवा धमनिर्मन्याशिरोधरा कंधरा गलः कंठः २६३ रेखात्रयांकिता ग्रीवा कंबुग्रीवेति कथ्यते अवलग्नं विलग्नं च मध्यमं मध्यमुच्य

राम.
२२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ने २६४ मुण्डेनमांगमस्तकं मौलिः शिरः शीर्षं मूर्द्धिका विदुः ॥ मुखं वदनं वक्त्रं लपनं मुखमास्यमाननं च तत् मं २६५ दृग्दृष्टिनेत्रलोचनचक्षु
र्नयनेक्षणे स्मृताः सीसि ॥ अथ गीवाग्रतो द्वे नयने लालाटभ्रूनामानि २६६ नयनोपान्तमपांगः स्यात् कनीनिका नयनमध्यमा
ता ॥ कृष्णे भ्रुवोर्मध्यं मध्यंसफः स्यात् इष्टपर्यन्तः २६७ संधिनी नासिका नाम सा घ्राणं घोणा च वच्यते । सत्या स्त नासिका तु कर्णः कथ्यते
२६८ । हैः प्रवेष्टो भुजो बाहुर्भुजा च स्यायंने बुधैः । गण्डो गल्लः कपोलश्च हनुस्तु मार्थं वाचकाः २६९ पृष्ठकोऽवधाः कीर्णाः संग्राहेतु दृष्टि
रिष्यते ॥ जत्रु वक्षसोः सयोः संधिः ह्रस्वंधिश्च वंसताः २७० रोमलतः हृत् नयनागतं वक्ष्म मुखेगत्वं श्मश्रु ॥ अधरो दन्तच्छदः श्रोष्ठः कः
थ्यते दन्तवासश्च २७१ श्रोष्ठस्याधश्चिबुकं लजाः स्मितिकं भुजाः स्तनं संच ॥ कम्बोंच चया हृमूल घाणमयद्रक्षाटिका मानः २७२ ॥ उरसि
जकुचवक्षोरुहपयोधराः स्तनसमाननामानः ॥ उक्ताः कुचमुखे च चूचुकवृन्तानि शिला चत्वानि २७३ भुजमध्यमुरो वक्षो हृदयं स्थानं
चवक्षसि छान्ति ॥ एकार्थाः कथ्यन्ते स्त्रोतन्त्रिदन्तरदरदनाः २७४ क्रोडमंक उत्सङ्गो संग भाग्यागो वपुषः स्मृतः । पृष्ठं स्यात् पश्चिमो भागः
कटौ च कटिः शीर्षकौ २७५ । श्रीवक्षानं भवेन्मर्म पार्श्वे पुष्पदन्तं ॥ सीमन्तः कथ्यते स्त्रीणां केशमध्ये नु पद्धतिः २७६ केशाः शिरसिज
मूर्द्धजकच चिकुरसितोरुहाः स्मृताः ॥ नन्दंध विशेषाः स्युर्वेणी धम्मिलं कुन्तलकवर्यः २७७ हस्तः पक्षः पाशः केशे भूयश्च वाचकाः

शिखाश्मश्रुलकं कुन्तलाः केशाः भ्रमरकपुंजं तल्ललाटस्थं २८८ । बालानां तु शिखा प्रोक्ता काकपक्षः शिखंडकः । पलितं पांडुराः केशा यति
नां तु जटा सटा । २८९ मणिबंधः पाणिमूलं कफोणिः कूर्परः स्मृतः । तयोर्मध्यं प्रकोष्ठः स्यात्प्रकांडः कूर्परांसयोः २९० चेतश्छिन्नं तमनः
स्थानं तत्स्थं मानसे समं ॥ एकायनं तत्थे काम्यमेकतानं चतत्फलं २९१ आविष्टमानसो पीतयां छिन्नो धीर्मनोरथः स्वेमः स्मृतिं दृवं
श्रोतोन्नषीवं करणं स्मृतं २९२ मध्यांगुली कूर्परयोर्मध्ये प्रामाणिकः करः । बद्धमुष्टिः करो रत्निररत्निः सकनिष्ठकः २९३ । संपिंडितांगु
लिर्मुष्टिः प्रसृतिः कुंचितांगुलिः । प्रसारितांगुलिः ॥ प्रसारितांगुलिः पाणिः कथ्यते प्रतलस्तलः २९४ । पार्श्वः स्यात्तस्य देशो मातासो मध्य
मध्यमयेन ॥ गोकर्णो नाम या प्रोक्ता वितस्तिः स्यात्कनिष्ठया २९५ आवेष्टनं वेषः प्रतिकर्म प्रसाधनं ॥ भूषणं स्यादलंकारो नेप
थ्यामरणे तथा २९६ । समालंभनमिच्छंति चर्चां मार्ष्टिं च मंडनः । स्यात्सकं हस्तविंदं स्यात्सरिग्नाप्रपत्र भूषणं २९७ तिलकं तमालं
पत्रं चित्रकं स्यान्न विशेषकः पुंड्रं ॥ एचितालकना रपट्टलसातिका कथ्यते रेखा २९८ भुजंगी खरलननमंडल कपोलकं देश्रुविएचितातुरा
लैः ॥ अनुलेपनेन लेखा विगघनेप प्रवक्षौति २९९ ॥ कुंकुमं घुसृणं वर्णं प्रोक्तं लोहितचंदनं । कस्मीरजं च विष्णुकालेयं जागुडं स्य
तं ३०० । चंदनं स्यान्मलयजं श्रीखंडं तेहरणद्रुमः । मृगनाभिर्मृगमदः प्रोक्ता कस्तूरिका बुधैः ३०१ कर्पूरो घनसारः स्यात्काकतुंडो गुरुस्य

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नः ॥ तां चूलं कमुकं मोलं मंगरागो विलेपनं ३९ ॥ उपसंधानं वा स्थानं मंजरी पंचनिवसनं तुल्ये ॥ आवरणं संव्यानं मच्छादनमुत्तरीयं च ।
४० ॥ सर्वदंपकं वरस्त्रीणां यामसंज्ञानक स्यतं ॥ परिधानं तुकं यद्विः मोक्तानीवी नपोच्युकः ४१ ॥ चेलं चीवरं वासः सर्वमाच्छादनं निव
सनं तुल्यं ॥ अंबरं मंशुकं मुकं वल्के सिचयः पटः पोतः ४२ ॥ चतुर्विधं तु नलेपं लक्ष्मवधू मितीमतं ॥ पश्चोर्णाधौतकौशेयं कुले सौम
मिष्यते ४३ ॥ कार्पासिन्यास्तयोकं वल्कलसं ॥ तो मतः ॥ पलं ॥ आहतं स्यान्नवं वासो जीर्णमुक्तं पटच्चरं ४४ ॥ धौतमुद्गमनीयं च वानिव
ल्ति ईशासि चः ॥ एकार्थ आविकोरस्या लेकेलीण पुकं बलाः ४५ कंचुको वा रवाणः स्यात्कूर्पासश्चानिचोलकः ॥ त्रगमालामाल्य मात्यो
नं केशमध्ये तु गर्भकः ४६ ॥ ममूष पंसितालं विपुरोम्ब संलग्नामकं ॥ निर्यग्वक्षसि विक्षिप्तं वैकक्षकमुदाहृतं ४७ ॥ ग्रीवायां लंबितं मा
लैः मालेवकामे ॥ ति स्मृतं ॥ आपीडशेखरोत्तंसाः वतंसाः शिरसिस्रजः ५१ ॥ कर्णपूरे पि इश्येते नयो तंसाः वतंसकौ ॥ तनु पावकलाभाः
लके कः समाः । सिक्थकं मधूच्छिष्टं ॥ कृत्रिमं जनने महिमा ॥ दर्पणो मुकुरः ५२ ॥ ताडं कूलाउप नं स्यात्तैलं कणावेष्टनं ॥ काणो
लंकरणां सर्वं कर्णिकेत्यभिधीयते ५३ कंपूरमेगरम्भौलं यो हमलाविधूषणां ॥ आवापः पारिहार्यः स्यात्कटको वलयं तथा ५४ कंकणं ह
स्तसूत्रं च विरू सति सांशुधा ॥ ग्रीवालंकरणं सर्वं ग्रैवेयकमितीष्यते ५५ ॥ अंगुलाभरणं सर्वमंगुलीयकमूर्मिका ॥ कण्ठनं गुलिमुद्रा च

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ह॰ लाम॰ ॥ भवेघालिविनाः स्वरा ॥४०६॥ कलापः सप्तकी कांची मेखला रसना तथा ॥ करिसूत्रं सारसनं शृंखलं किंकिणी क्षुद्रघंटिका ४०७ ॥ किंकिणी पादकटक
२३ लाकोटिस्तु नूपुरं ॥ मंजीरं हंसकं तुलाकोटिश्चरणाभरणं तथा ४०८ देवछंदः स्नानयशिरसि मालावकः स्मृतः ॥ हारेषु आर्द्धगुच्छो च गोगुच्छ
अभवेधमतः ॥४०९॥ एकावल्येकयष्टिः स्यात् प्रालंबते सानुकंठिका ॥ प्रोक्तानक्षत्रमाला च सप्तविंशतिमौक्तिका ४१० हारमध्यस्थितं रत्नं नाय
कं तरलं विदुः ॥ रत्नमालांतु विद्वांसो वदंति शिरसि स्थितं ४११ आहुः किरीटं मुकुटं गोपं कोटीरं मुकुटं समं ॥ तत्र शोभा विभूषा स्यात् भिल्या
लुब्धमाल्यमा ४१२ ॥ निभालनं निशामनं निध्यानमवलोकनं ॥ ईक्षणं दर्शनं दृष्टिर्ध्याननं चक्षणं स्मृतं ४१३ कटाक्षो दृष्टिविक्षेपः पदीविचेष्ट
तं स्मितं ॥ भ्रीडितास्याः पत्रपा भीडा त्रपा मंदाक्षमुच्यते ४१४ ॥ आलिंगनमुपगूहनमाहुः परिरंभणं परिष्वंगं ॥ आश्लेषमंकपाली को
शीत्करणं चतुःसार्थं ४१५ ॥ संवेशनं निधुवनं संप्रयोगो रहो रतिः ॥ सुरतं मोहनं मोहनमालानं रतिकूजितं ४१६ ॥ अवीभूमि स्मरस्तावै रूपो
कुरस्याम्भवि स्मृतः स्मृताः ॥ जीवनं रतिनिजीवो वार्ताचेति निगद्यते ४१७ ॥ पापा जीवो यतिनः आपत्तिकाने गमाभ्यवे देहलः दैर्गुणा
कोवाईविको वध्याजीवः कुसीदिकः प्रोक्तः ४१८ आपणिममकमुद्धारसंग्रामात्सपु इच्चनं ॥ वृद्धिः कालांतरं प्रोक्तं कुसीदं वृद्धिजीवनं ४१९
परिवर्तो विनिमयो वैनेपव्यनिगद्यते ॥ प्रक्रयः क्रमकं प्रोक्तं भाटकोऽधः क्रयः स्मृतः ४२० सित्रोऽशः जीवः रूपकः पणीवाहः कर्षकः कुटुं
राम॰
२३

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वीच॥ सैमंतस्यं म्रोतनं च मंक्षेत्रं च केदारः ८२१ लनं स्यात् ग्रांगलं सीरं फालः कुशिकउच्यते योक्त्रं नुरमिमिशयंधः शास्या च युगकीलकः ८२२
कपित्थनो लोष्टु जोलोष्ठुः कोटीशं लोष्टभेदनं॥ प्रोता च तं हुसीमिंस्यात् सीनालोगलपद्धतिः ८२३ गोदारणं च कुदालं लवित्रं दात्रमुच्यते॥ प्र
तोदः प्राजनं तोत्रं तलं दामनिमिस्यतं ८२४॥ खलेवाली मधिनमेढिः खलधानं खलेस्मृतं। उलूखलं कंडनं च मोलको कृतः स्यात् मुशलं ८२५।
धान्यमष्टं चक्रिंशाक व्याणिशं धान्यत्री षिकं॥ नालं कांडं सुपोद्यो भोमि हिः लंबकीः स्मृतः ८२६। रक्तशालिर्महाशालिः कलमाश्च
निशालयः॥ ऊहलः कपिनः प्रोक्तः कोद्रवः कोरदूषकः ८२७ मांगल्यको मसूरः स्यात् सिद्धार्थः सर्षपः स्मृतः॥ माषुरी राजिका चेति क
ध्यते राजसर्षपः ८२८ प्रियंगुः कथ्यते कंगुः तसी स्यादुमा क्षुमा॥ कलायः खंडिकोत्तेयः सातीनश्च मनी षिभिः॥ ८२९॥ नर्निलः कथ्यते
तोडूरराय मध्यतिलः तिलपिंजस्तिलपेज स्तथाष्ट तिलः स्मृतः ८३०। श्यामाक स्तुनी वारः श्यामाकः श्यामकोमयेल यवस्मृति
व्याक्षोः प्रोक्तोमाद कीतुवरी स्मृता ८३१॥ मकुष्टो वानंभवेद्गोजानः पृथुकाश्चि पिकाश्च कुदिनाहिमुन मकुष्टापवामुधाना ददवधाक
थ्यते मकुष्ठः ८३२॥ कृष्णमवर्णो चणलः पद्यः यजश्चकथ्यते लोवकः स्यात् पिपिकाः कोपस्तोसंगोधके ८३३॥ धाभीस्यान्महा
भू मोगो यावनोवच्चेयतथा॥ ने शाचकाष्टतन्तसारयकाश्चवर्दुषिः ८३४॥नाडिधमः कला हस्य वर्णिकाश्च मुष्टिको हेयः येकादिको

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१·ना·को·
१५
25

मणिकारोथाकारोलोहकारः स्यात् ४३५ ॥ स्तुम्भे दीर्हिकाकीर्तिश्च डिलोनापितः स्मृतः ॥ मालाकारस्तु विज्ञेयो मालिकः मानिहारिकः ४
३६ ॥ कुंभकारः कुलालः स्यात्तंतुवायः कुविंदकः ॥ संवाहकोंगमर्दः स्यात्तुन्नवायस्तु सौचिकः ४३७ ॥ लेपकः पलगंडः स्याद्रंगाजीवस्तु चित्र
कृत् ॥ कर्मलेप्यादिकं सर्वं पुस्तकर्म स्मृतं बुधैः ४३८ शैलालीशैलूषः कुशीलवश्चारणाः कुशाश्वी च । जायाजीवो भरतो नटस्तथा स्या
न्नर्तकस्तु ४३९ शौल्विनः कारवः प्रोक्ताः प्रकृतिश्च मनीषिभिः ॥ निर्णेजकः स्याद्रजकः वल्मपालस्तु नैर्णिकः ४४० केवर्तो धीवरो दाशो
मत्स्य बंधी च जालिकः ॥ आनायः कथ्यते जालं कुवेणी मत्स्यबंधिनी ४४१ वैतंसिकः शौनिकः स्यात्कौलिको मांसविक्रयी ॥ सूनास्था
नं घातनस्थानं सूना स्त्री चक्रतरी ४४२ पर्मकृन्माडकाकारो नध्रीवध्री च कथ्यते ॥ मगपुत्रश्च कोश्मा धीवृधे वागुरिकः स्मृतः ४४३
मृग्यारज्जुर्बंधाश्च बध्रुस्तं श्री गुणस्तथा । पाशः स्याद्बंधनग्रंथिर्वागुरा मृगजालिका । ४४४ ॥ अंतावसायी चांडालो निषादश्च जनंगम
नः ॥ श्वपचः पुल्कसश्चैव मातंगः प्लवगः स्मृतः ॥ ४४५ किरातनाः शबरास्तु पुलिंदा नाहला नराः भाला म्लेच्छाः स्युरेभिः स्मोः कथ्यंते त्यंत
जातयः ४४६ ॥ रागी गीत कृत्याधिराः कामगा रोमांघमपाटवं ॥ श्रामस्त्रामपश्चाते कउपनापोहजाः स्मृताः ४४७ सेवकं प्रकथ्यते काश्मी
येपभ्रुःकंपकथ्यते ॥ दरेप्सुःपरितापः स्यात्ग्लानिश्च क्लम प्रःस्मृतः ४४८ राजयक्ष्मा क्षयः शोषः शोफःश्वयथुरिष्यते ॥ किलासंकथ्य

राम·
२५

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नेत्रसिध्मापामाकच्छुः त्वेतः स्मृतः ५४८ पुंडरीकः पौंड्रः प्रपौंडरीकं तथा त्वेर्नः । नागपुष्पी नागरंगं गंधनागो नागगर्भाख्य विज्ञेया ५४९ पिंडकः स्फोट फो

गंडश्चित्रं कुष्ठं नुदोऽर्शः ॥ श्रीपर्णं पारावल्मीके ९६ष्टेऽभिगे रुः स्मृतः ५५१ केशाग्रमि दूर्वा संस्यात् ऽर्शोघ्नगुरु कीलकः । माषः पित्तं कफः श्ले

ष्माम निरूपा पवनपीनसः ५५२ । यानकीयानरोगी स्यात् स्यानि सारोगनि सोरकी ॥ सिद्धमन्नेष्वामोऽस्तपोगान्निहिमलः श्वे मलोऽतृलः ।

५५३ दद्रुणो दद्रुरोगी स्यात्त्वग्दोषी कुष्ठनाशिकः । क्लिन्नपस्याः हिला । पित्तश्चित्रश्चित्रेभु वल्मलः स्मृतः ५५४ पिचिंडिलो वर्हः सुस्विल

दिलो दरिलश्चमलः । विजाति सितिविपिंडः स्यान्मूत्री नारिपक्तज्वरा ५५५ अंधोत्यः नेऽमूत्रकः स्यादेगो वधिर उत्थानेऽत्रिपः स्मृतो

मूकः फलमूकस्त्वया कुष्मांनिः ५५६ खंजः पंगुलप्याम्नेगः कुणिर्वि कनपाणिकः तुंदिलन्ननाभिः स्याद्धमो विगननासिकः ५५

गडुलः कथ्यते कुब्जः प्रियवेगारिवस्तु वामनः । दग्धे हस्ते हारीरः स्यात् किरातः स्नेहप्रान्त ५५८ आपुष्पे रोमिषश्चोपारोवतः स्यात्सुपि

स्तकः उपचपीचिपिकि स्तास्यात् स्तनेहेतु स्यात् ५५९ विवर्धो जोगुलिकोऽप्यालस्ये हो ऽहितुंडिकः भेषजं भेषजं जागुरगद स्तेन मौष

धं ५६० लिंधुस्थमातिमं पंचसैंधवं नैषगोनमः पुष्पो पकुल्यावैदेहिमागधीच पलाकणा ५६१ पुष्टीनागरमुक्ता महौषधं विश्वभेष

जं विश्वा । मधुकं पाटिमधुस्याद्यष्टनावस्याह्नीयष्टीच ५६२ आईकं श्रंगवेरं स्याद्दृन्तनीजीरकः स्मृतः । शेनन् मसितं मोकमो बगोच्छमनी

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ह॰फ॰ला॰
२५

नीषिभिः ४६३ सौवर्चलं स्त्रु रुचकं कुस्तुंबुरु च धान्यकं । त्रिकटु त्र्यूषणं व्योषं हिंगु रामठ्ठमस्य ते ४६४ हरीतक्यभया पथ्या धात्री
यामलकी शिवा ॥ कलिद्रुमो विभीतकः स्यात् त्रितयं त्रिफला स्त्रियां ४६५ रंगुग्गुलुः मधुनाटो हृदुघ्नश्च क्रमर्दकः ओजः शातमलिका
नभी हरिद्रि द्रविकाकं दकारिका आम्री ४६६ पुरः स्यो महिषाक्षश्च गुग्गुलुः स्यान्मलेकषः महास्नेन मिछंति कुसुंभं च मेधमः
४६७ हिंगुलं हंसपादं च कुरुविंदं निगद्यते । मारघं माक्षिकं क्षौद्रं मधु पुष्परसाह्वयं ४६८ अग्नी रवी रमी महेने सौधे रंवालुकं म
नं । मुसके कुरुविंद स्यात् तस्य द्राचजलहा ऽ ऽ कृयः ४६९ ॥ इति श्रीमहंसलाट्यंता युधपहता पामभिधानरत्नमालायां भूमिकांडं द्वितीयं
समाप्तं ॥ शुभं भवतु ॥ वंद्वाम्यु च विचपातानां नवैरोचनानि केतनं । तथा ऽधोभुवनं गोत्रं नागलोको रसातलं १ निम्नमगाधो गर्तश्च
श्वभ्रं शुषिरं रंध्रं बिलं विवरं ॥ अंतरमवटच्छिद्रं निर्व्यथनं रंध्रो कुहरं स्नाः २ निरयो दुर्गतिश्चैव नरकः परिकीर्तितः । नारकाणां
नवैः प्रेता यामाश्चैवाऽतिवाहकाः ३ यातनाकारणा यमोक्ता कारावंधनं मुक्त ॥ आवाधा वेदनादुःखमसातिः पीडा अथातं
पा ४ वृजिनं दुरितं दुष्कृतमंहः घमंहः किल्बिषं तमः कल्कः । एनः कलुषमशुभं पापं स्याद्यातकं पाप्मा ५ निधनं नाशो मृत्युर्मर
णं पंचत्वमसः सयः कालः । संस्थाम्मो दिष्टान्तो निमीलनं दीर्घनिद्रा च ६ पराग्दृशः परेतः प्रमीतः संस्थितो मृतः । प्रेतः परेतश्च त

एम॰
२६

पाकुराय: शावमुच्यते ७ कबंधः कथ्यते हेड: सूतमौर्मिम: हयौरगः आमममामुराः विनं चर्मवस्तिनिलकूपारिकीर्तिता ८ । पललंजांगलं
मांसं पललं पिशितं मांस मिषं क्रव्यं तरसमेकार्थवाचिस्मृताः ९ । मन्गांधिकं १ । सन्नजं लोहितं मः हृन्नोहधि । मः सृक्शोणितं च रक्तं
स्मातं ॥ अस्थीनि धातुकीकसकुल्यानि भवंति तुल्यानि १० शरीरस्था: छिद्रं कंकालं तया स्मात् ११ छिद्रपंजरं । शिरोस्थि कोटि:
स्मात् कपालं शिरः कं तं चैतत् ११ । शाखो ह्यस्थिनलं कं मोत्कं पद्गस्मात् । छिकुसं हृत्कं । स्मान्नताम्नापुः ससासाम्नाप्रः शिएमता १२
अंत्रं पुरीतत्कथितं कालखंडं यकृन्मतं मस्तिष्कं मस्तकस्नेहो यथा मे तृत्रगन्मृता १३ शुक्रं स्याद्रेतमोसचांतिलकं क्लोम मिष्यं
ते वृक्किः कीकसनीलं गुः पुलकथ्यं सप्तमृः स्मृताः १४ उच्यते वर्चउच्चारो वर्चस्को: व्यस्कर: शाकृत ग्रथकोष्ठ चविट्पुरीषं शामलं
मलं १५ शुक्रं वीर्यं बलं बीजं मेदपि रेत उच्यते श्मशानंस्मात्पितृवनं चितारचितिमन्यकथ्यते १६ औद्धदेहिकं प्रोक्तं विलाप: परिदे
वनं अपलानं मनस्तापं निवाप: पितृतर्पणं १७ विषधरदंदशूकपवनाशन सर्पसरीसृपोरगास्तथाजगभुजंगकुंभीनसपन्न
गनागभोगिन: अहि पृदाकु भ्रन्तर्गताकाकोदरचक्रिचक्षु:श्रवाः कुंडलिकाद्वेजिह्वव हृद्वाकुलतनयोभुजंगमा: १८ अजगरो
विभोदीर्घपृष्ठ: कुंडलीजिह्मग: स्मृत: फणा: फणाकाको विषं स्याद्गरलं गर: १९ अहे: शरीरं भोग: स्यात् शीर्षेद्रष्ट्राभिधीयते म

हलायुध·
२६

26

वेत्रितिं गो गोनासो वाहसोऽजगरः शयुः २० अलगर्दो जलव्यालो राजिलो डुंडुभः समः अहीरणिः स्याद्द्विमुखो राजसर्पश्च सर्पभु
क् २१ निर्लयनी निर्मोकः कंचुकं तत्का भुजंगमुक्तात्वक् वम्रीकूटं नाकुर्वल्मीको वामलूरश्च २२ उपजिह्वोपदीका च वम्री स्यादुप
देहिका अलं वृश्चिकलांगूले द्रुतआलिश्च वृश्चिकः २३ धन्वपुत्रः शौण्डिके पो द्राद्द्रश्च मदीपनः रसः सो रात्रिकः क्ष्वेडस्तीक्ष्णा
श्च विषमुच्यते २४ शृंगिको वत्सनाभश्च कालकूटो हलाहलः कोफोलो वैत्सुकलिंगः स्यान्नद्रालसुने कथा २५ आपस्तोयं पय
सपयः पुष्करं मेघपुष्पं कं पानीयं सलिलं पुरंकं वारि द्वाः शंवरं च अर्णः पाथः कृशाजलं वनं क्षीरं मंधोंवु नीरं पयोऽमृतं माते
घृतनम् अमृतं जीवनीयं स्फेच २६ अनेलसस्वरीमः गाधं गंभीरं स्यादुकूभी रमसस्यागं नावीतार्यं नाव्यं द्वाकूभजकं तत्स्वजाकं तंतो
प २७ प्रालेयमवश्यायं तुहिनं शिशिरं हिमं तुषारं च मिहिका स्यान्नीहारो हिमसंघातो हिमानी च २८ रोमांचः पुलकः स्यात्के
फेनबुद्बुदरामपुष्पके स्तनेच रोमोद्गमो रोमविकारो रोमहर्षः समानार्थाः २९ लाफरः सरित्वानुदधिः द्वानसरिसातिरकूपारः
पारावारस्तोयधिः पूर्णो जलराशिः सागरः समुद्रः ३० वीचीभंगस्तरंगः स्यान्महत्स्वेव कथ्यते ऊर्मिः कल्लोलः कोऽध्वोलः कल्लोलो
नहीनतथा ३१ मर्यादाकूलं वेलाः स्यवेलावद्धिश्च याशिराः वेलापनं नुतस्तेपसुपर्वेष्स्यपद्धनं ३२ सांयात्रिकः पोतवणिक्

राम·
२६

पोतः प्रवहणं स्मृतं कूपको गुणवृक्षः स्यान्नियामः कर्णधारकः २२ अंतर्जलचरं सत्वं कच्छपादेरभिधीयते अवहारः स्मृतो
ग्राहः कुंभीरनक्रउच्यते २४ कच्छपः कमठः कूर्मस्तद्भार्या चिडुली स्मृता २५ विसारोगोशि सारः स्यान्मयुरोमा जलचरो झषोम
त्स्यः मीनमारः तिमिमिषथमीनः राजीवो राकुंचिवि सेपः २६ सहस्रदंष्ट्रः पाठीनः प्रोष्ठी च शफरी स्मृता नलमीनश्चिलिचिमः कुली
रः कर्कटो मतः २७ शालः स्यात्कुलः कुलिशो राजीवो रोहितस्त्वथ पंचवकैः मगीमुडुरोगुस नंद्यावर्तीध २यो मत्स्याः २८ मत्स्यविशे
षो मकरः कमिवरोभवतितानुरोबस्तु चिचिट्टि तिपितितिमिगिल तिमिंगिलगिलाद्यो महामत्स्याः २९ सुगंडो मत्स्यसंघातः पोता
धानं चयस्यमे ३१ पदः किंचुलिको नलौकाच्य नलौकसः ४० मंडूकः प्लवको भेकः शालूरो दर्दुरो हरिः पुवंगमः प्लवगः स्यात् दूर्वाभ
स्त कूर्मः स्मृता ४१ पावंतो दृश्यते नरकारितुरगो दुमः स्थलेजीवोः नावंतः सलिले च पिनले पूर्वास्तेनर्धितेयाः ४२ उन्नामुक्कामो
क्तिं शौक्तिकेयं मुक्तास्फोटः शुक्तिराख्यापयते च कंबुः शंखः सुद्रशंखाः सुद्रशंखाः शंबूकास्तेभ्युः कपर्दिवराटः ४३ सिंधुः स्रवंती
नदीनीतरंगिणी नदीधुनीनिर्झरिणी च निम्नगा कूलंकषा शैवलिनीलरस्वती समुद्रकांता ह्रदिनी तथाऽपगा ४४ स्रोतः स्रोत
स्विनी कर्षूः कुल्या द्वीपवती सरित रोधो वप्रस्तु वितरे पोभि पर्ययोनरः स्मृतः ४५ मीकूलंतदंके कच्छः प्रपानी तीर्थमुच्यते अर्धपुलिनमर

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ह॰ त्रान्र॰
२०

पारं स्यात्परमं पारमिति स्मृतं ४६ पात्रं तु कूलयोर्मध्यमावर्तः पयसां भ्रमः पूरः स्यादंभसो वृद्धिः फेनो डिंडीर इष्यते ४७ ओघः प्रवा
हो वेगौ च धारासंतानो ऽपि च स्मृतः संभेदः संगमो नद्योः संवेधस्तु निगद्यते ४८ सैकतं पुलिनं द्वीपं सिकता वालुका स्मृता मज्जो
पंकनदी पंकहलापयसा योमतः ४९ यत्राग्रिपुटभेदः स्यात् सेतुर्वेरामुच्यते आधारस्त्वापवापश्च तन्मध्यस्थोऽङ्कुरः स्ववं: ५० तरी नौर्भि
गिनी वेगनोऽपि सिपरी स्मृता अथ त्रिकोटिपात्रं स्यात् लिंतोमुणगउच्यते ५१ भागीरथी सुरसरित् विष्णुपदी जाह्नवी तथा गंगा
मंदाकिनी त्रिपथगा सरिद्वापी ह्रदा दीर्घिका प्रोक्ता ५२ गोदावरी च गोदा कालिंदी दिनकरात्मजा यमुना शोणो हिरण्यवाहु
र्मेकलकन्या च नर्मदा रेवा ५३ वेत्रवत्यं चलेनन्द्र काहराः सरसीः अग्नियोनौ वयोनः स्यात् तापी ताप्यरितीभवेत ५४ आधा
रस्तु नदाः स्यादासारो पालौ च कथ्यते परीखा दीर्घिका प्रोक्ता खातान्या परिखाः पुरं ५५ परीवाहो जलोच्छ्वासस्तत्स्थः पल्वलं स्मृतं
विप्रुषो विंदवः प्रोक्ताः पृषताः पृषतास्तथा ५६ विषमं स्यात् छिन्नविलं पंकः शादो निषद्वरः जंबालः कर्दमः प्रोक्तो बुधैरिति विकि
ता ५७ सहस्रपत्रं शतपत्रमंबुजं कुशेशयं नाम रहं सरोरुहं विसप्रसूनं कमलं महोत्पलं तामरसं नलिनं च पुष्करं ५८ राजी
वमरविंदं च पद्मं पंकजमिष्यते रक्तकोकनदं प्रोक्तं पुंडरीकं सितांबुजं ५९ सौगंधिकं च कल्हारं स्यादिंदीवरमुत्पलं नीलोत्पलं कुवल

त्क॰
२०

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

पद्मैरवं कुमुदं विद्यात् ६० कर्णिका बीजकोशः स्यात्किञ्जल्कः केसरं स्मृतं मृणालं स्याद्बिसं कन्दो बिसिनी नलिनी भवेत् ६१ कुमुद्वती कुमुदि-
नी कुमुदैः कैरविण्यपि स्मृता शैवालं शैवलं सेवालं जलनीलिका ६२ अन्धुः कूपः प्रहिर्निःश्च्युती चुण्डी च स्नातकाः निपानमुदपानं चाख्या-
तावाहश्च कथ्यते ६३ उत्तरकम्पधीं च घटीयन्त्रं तोः २ पद्रकः पानं तु सारणिः प्रोक्ता प्रणाली जलपद्धतिः ६४ इति भट्टहलायुधकृतायामभि-
धानरत्नमालायां पातालकाण्डस्तृतीयः समाप्तः ३ निकरनिकायनिवहविसरव्रातपुञ्जसमूहसंघाः समुदयसमवायचयौ निकुरम्बक-
दम्बजालानि पः १ चयसमवायवर्गसंदोहसमाजवितानसंहतिप्रकरगणौघसंघसन्धानव्रातकलापकलापस्तनाः २ पटलं पेटलं चक्रं
चक्रवालं तु मण्डलं मालं जालं तथा वृन्दं विद्याद्ये समाः ३ सूक्ष्मलेशौ लवश्लक्ष्णाः क्षुद्रं दभ्रं कृशाः तनवः क्लिन्नं पिच्छं मात्रं मनुस्तोका
स्तोकाः प्रतनवः समाः ४ मात्रं मात्रा हरमपेक्षनवं रपर्याप्तपरं मेदुरमेदुरमनुनमं च मधुरं मञ्जु प्रियमञ्जुलं रम्यं हारि मनोहरं
पेशलं रुचिरं कान्तं चारु सुन्दरं सौम्यं साधु च वल्गु चारु सुरूपमधुरं पेशलं ५ मुख्यं प्रधानं प्रमुखं प्रवेकं मुख्यं वरिष्ठं प्रवरं वरिष्ठं श्रेष्ठं
सारं सत्तममुत्तमं च ग्रामणीप्रमुखाग्राग्र्यमुत्तरं हरति ६ शंका वितर्कः संदेहः संशयो द्वापरस्तथा विचिकित्सा विकल्पः स्यात्प्रत्यासन्नं रेकार्थ-
वाचकाः ७ समीपं सनीडं समर्यादमासन्नं संनिवेशं समीपोपकण्ठं नेदिष्ठं परिसरं प्रत्यासन्नमभ्यासहार्द्ध्युतः सन्निधानं निकटानि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

हलायुधः
२९

क्षं ८ आसन्नं सविधं पार्श्वं सुपीनं मसृणं वर्तितं विमृष्टं परं कृष्णमाऽऽरा द्भवहितं स्मृतं ९ सदृक् समानः सदृशः सदृक्षः सन्निभः प्रकाशः प्रति
मः उपमाः तुल्यः समः सन्निभः सदृशः भिन्नाः पृथक् अन्ये योगे कुरा वेवराणीयाः १० लोलं च चपलं चटुलं प्रचलं तरलं परिप्लवम् अधीरं पारिप्लवं च धी
राश्चलाचलं च चलं चंचलं कम्पयन्ति ११ वक्रं वृजिनं भंगुरमाऽऽविद्धं वेल्लितं नतं जिह्मं भुग्नमरालं कुटिलं आकुंचितं नमितं नमितं १२ ऋजु च पलं
लघु मंक्षु स्नाक् तूर्णं त्वरितमाऽऽशु शीघ्रमरं अञ्जसा चपलं सत्वरं क्षिप्रं द्रुतमंजसा सपदि १३ सततं सन्ततं नमनि शं नित्यमजस्रं च श्वतोऽथ ध्रु
ऽश्रान्तं अविरतमनवरतं स्यादिकार्थमनारतमसकृत् १४ बहु गुरु विपुलं पृथु पृथुलं महद्विशालं च स्थूलं विपुलं तद्वा विशेषमेका
न्तमुद्दिष्टं १५ युग्मं युगं च युगलं द्वंद्वं द्वितयं द्वयमयमलं स्त्रीपुंसयोस्तु युग्मं मिथुनं परिकथ्यन्ते सद्भिः १६ मांसं मांसलं पुष्टमन्तं च मसृणं बिन्दुलं
बृहदुपलं पुष्कलं पुष्टमदभ्रमभिधीयते १७ आचितं निचितं व्याप्तं छन्नं पीतं च संकुलं आकुलं भरितं पूर्णं नाऽतिनानाऽर्थवाचकाः १८
समीपाख्यानं निकटमाहुः समासादिभिः निकटं निरन्तरमविरलं घनमानाः परिततं विरलं १९ समाकारः परिभवो निकारश्च पराभवः अनादरश्चा
भिभवस्तिरस्कारश्च कथ्यते २० घोरं भयानकं भीमं दारुणं भीषणं च भयानकं आभीलं भीषणं भीष्मं भैरवं च भयावहं २१ सहवासः सपरीतं सौ
हार्दं सौहृदं तथा स्नेहः मैत्री प्रीतिरुपजनिताऽऽसमानानां संगतं प्रेम २२ आदिरथ पुरा पूर्वं प्रथममग्रमाकुपुरः स्मृतं उपज्ञोपक्रमारम्भो पश्चाच्च चरमंभ

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

येन २३ रहःप्रच्छन्नमेकान्तंनैःशमानकमुपह्वरं उपांशुविजनं प्रोक्तं रहस्यं गुह्यमुच्यते २४ कैतवं कपटं कूटं आजर्च्छद्मोपधिच्छलं मिषं निभं
चनिर्देशं छद्मपदेशोऽभ्यन्तर्धिभिः २५ छायायां छान्तहाकांक्षा कामनेच्छा स्पृहा चेच्छा तथा आशंसा चेति तृष्णायांनि अभ्यन्तं निपतं स्मृतं २६ जीर्णं जरामु
तगतं मल्लम्लानं तु गलितं प्रोक्तं नष्टं नृपंनचीनं प्राप्तं नवमण्डभिन्नवृन्तलं २७ यतं येषान्विनमुक्तं पीरवतं यलायितं परिक्षिप्तं आवाहितमुक्ता
लितमुक्तानितमुद्धृतं चसमं २८ प्रतं समग्रसकलं समस्तं सर्वं चाविष्यं निखिलाऽखिले च तेऽर्धे नेमाः शकलं चभित्तं लामीमसऽसए
तो समानसंस्तौ २९ अथकीर्तिमःऽवेष्टानं मतमुत्सृष्टमुच्छितं अनाहतमः यत्तातमथहस्तितं निक्षेप २ आगःसंगरः सेधामतिमृ
कः सम्भ्रमः प्रमितो च हेलास्पादयहलं ह्रीतः व्रीडाऽयलीढं च ३१ मलीमसं मीजं सेवनं तं कामसेवनं कारणं धिमतिमाशेऽनुह्याय
पश्चात्तापोऽनुसापश्च ३२ स्नामशेननं कोक्षीरापेनयं नलिनेतनु निरन्तरं घनं सान्द्रं बहुलं विरलेतरं ३३ निविडं निविरीसापं कान्तम्
त्रते कामं प्रकाममपर्याप्तं नितान्तं भृशमुच्यते ३४ अमर्षमतिमयो मनिवेलं यकध्यते अवधानं निरोधानं मनताध्येयया ३५ परस
मिथः प्रोक्तं मिथोमिमितरेतरं कौतूहलं विनोदः स्यात्कौतुकं च कुतूहलं ३६ आलीत्प्रेरितपाऽ यतीयंतिवीथी राजीच कथ्यते श्रेणी च
सन्ध्यकला मुण्डनं वपनं स्मृतं ३७ दर्पो मदोऽवलेपोमानोगर्वोभवेदहंकारः मानास्थाप्यत्युग्रमोजः शुष्मं तरः सहः ३८ मनाकपोहर्षं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ह·ना·मु· २९ 29

तेजो विक्रमः स्यादाक्रमः अनुक्रोशः कृपा स्पर्शो दयाथ करुणा घृणा ३९ प्रतिश्रुता समभीप्सा च भयं स्याद्दरः सवन्मन्युः अनातंकोभयमा
ऽऽशंका दरस्त्रासश्च साध्वसं ४० मर्षः क्षमा तितिक्षा च सांतिः क्षमा सहिष्णुता वैराग्योत्तरगुणे प्रतिभा दिव्यो पाण्डित्यं च कथ्यते ४१ ग्लानिर्वि
षादो विहारः स्यात्परिसर्पः परिक्रमः अभीरु भिन्नस्तथा कोटिरः अः कोलाश्च कथ्यते ४२ मलीमसं मलिनं म्लानं मलीनं समुदाहृतं प्रतिमं
मात्र कर्मणा प्राकेचामत्स्यं च पेननं ४३ त्रिविधः लेख्यलेख्या स्यात्रिविलेखो ऽरस्य चधूमनं कर्तनं प्रोतं वर्धनं छेदनं तथा ४४ व्यस
पः स्याद्विपर्यासो वैपरीत्यं विपर्ययः अपन्यासः प्रलापः स्यात्प्रतानमः प्रासरः ४५ ग्रंथनं ग्रथनं गुंफः संदर्भो रचना स्मृता ४६ उ
द्धलेन मुन्नासं नमाहुः सोन्मासहासितमुपहसितं उत्सिंजल्लमाः कुत्वं स्याद्दनुपदम्यवेगः पश्चं ४७ गौरः श्वेतः सितः शुभ्रो धवलः सो
धवलोऽर्जुनः हरिणः पांडुरः पांडुरश्च वलक्षश्च पांडुरः ४८ अरुणः शोणो रक्तो मांजिष्ठः पाटलस्तथा ताम्रः लोहितः इत्येते कार्याः कविभि
स्ताम्राः प्रयुज्यते ४९ असितं शितिकृष्णं च कालं नीलं च मेचकं श्यामं नुष्णं मलं नामं च स्यामहरितं हरितं ५० हरिः कद्रुः कृष्णश्च पिं
गलः परिकीर्तितः पीतं हारिद्रमाख्यातं पीतं पीतं पिशं गमतं ५१ पिंगः पिशंगः गनितक्रो बभ्रुः कपिलः पिंगलः सारंगः शबलो वर्णः क
ल्माषः कर्बुरः पांडुरः पिंजरः पीतरक्तः स्याद्धूम्रः स्यात्पांडुरः ५२ लः श्यामो भवेधूम्रो धूम्रलश्च स कथ्यते रोचनाः कुसुम्भाः भ्रु

एम· २९

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

काभा हरिती समना ५३ जपाकुसुमसंकाशो लोहिनी परिकीर्तिता परिपाट्याऽऽनुपूर्वी स्यादुपशायोऽनुपासमयः ५४ अनुक्रमश्च प
र्यायो विशायः परिपीरितः रद्वौ स्यात्तु हनादंभो मिथ्याचर्या स्त्रुकुटिः ५५ कुसृतिर्निकृतिर्माया प्राणवीपथ्यथन्यना चित्रं किर्मीरक
ल्माषश्शबलो मिश्रकर्बुराः ५६ करंकः फेवारः शारः संपन्नः खचितः समाः ५७ आयद्धनपूर्तकं च स्यादुत्कलिकारतिश्चरणारणकं औ
त्सुक्यमनःस्थैर्यो विरहवियोगो च तुल्यार्थो ५८ प्रतिकूलं प्रतिलोमं प्रतीपमुक्तं प्रसव्यमेकार्थं अपवारितं च विहितं संवीतं संवृतं छ
दितं ५९ आरुः प्रतीक्षमःस्वयवपमः पघनमंगं तथैकदेशश्च उच्चरणं मुहुर्मुहुः तु लत्द मितिनाः तिनानार्थाः ६० समाजः संसद
ऽऽस्थानी समौ स्यात्परिषत्सदः चित्रमद्भुतमाश्चर्यं विस्मयश्चोद्घमिष्यते ६१ संवोलितं तरलितं प्रेंखितं लुलितं स्मृतं पुरस्कृतं स्यादु
चितं प्राप्यमासमौ पाधिकं तथा ६२ आहितं निहितं न्यस्तमारोपितं मिलितं स्मृतं वेष्टं पिनद्धमामुक्तमःपिनद्धमुपकथ्यते ६३ पंचयनं चा
निसंधानं अलीकं स्यात्स्मनारणं विप्रलंभो विसंवादो विप्रलापश्च कीर्तितः ६४ प्रलोकमः पाधः स्यात्ः गोमंत्तश्च विप्रियं प
लतिः स्यादनुनयः प्रणिपातश्च सांत्वनं ६५ उद्घातउत्कः प्रत्याघातो ध्याः प्रसरः प्रसारः संस्फुरणं प्राप्तोऽपसन्नमुपाश्रितं ६६ प्रा
ध्ययुक्तमनंतगम्यं दीर्घमायतं अपांत्रितं स्यादुद्दाममुच्छृंखलमनर्गलं ६७ विशंकटं प्रकाशं स्फुटमिष्यते तस्याऽपि पाप

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ह॰ला॰
३०

हेतुत्वे सघः सम्पदि च स्मृते ६८ विशांपतिं विशालं स्यात् तालं धिक् तथा निस्तलं यन्तुलं वर्तनं छेदमुदं विषमोन्नतं ६९ अवगाहो जलस्य गोणी
निर्वेदः खेद उच्यते प्रमादः नवधानं स्यात् समाधानमतिक्रमः ७० विधेयः स्यादुपभोगः स्यादाहारः भोगः परिवर्तना अयोगीनमुहूर्देषु प्रपत्नधं
चपड्वेन ७१ यामंस स्थं विदुः प्राप्ता अपसव्यं च दक्षिणं प्रातिकूल्यानुकूल्यार्थे अपष्ठुतः नपष्टुपं ७२ विपरीतं परात्तीनम पार्श्वेनं परा स्तुवे स्त
नं कौशीघमात्तस्य मुपधातुपरीक्षणं ७३ विविधो वी वधो भारः पर्याहारः श्च कथ्यते काचं शिक्यं मितिक्षेत्रं भाग्य हिंहिंजिका ७४ संख्ये
स्यादेवश्च भो हकः प्रसभ उच्यते प्रग्रहो ग्रहको वंदीपालो सेवुल्लहः स्मृतः ७५ प्रापः स्यात् घोजन मार्गः समासोः व्यानस्मितं मोघं मुधा
फलं वंध्यं न तं नम्रं च वंधुरं ७६ स्मितं पारिजयं वालिजं यष्टिमा चलमंत्रयं प्रकृष्ट्यै हृप्रफल्ले नेतो मंघंचक्रीडितं ७७ आकूतं स्यादद
भिप्रायो आकृतिर्भंगिरिष्यते संछिदितं संलूनतामूमिः पतनस्थानमुच्यते ७८ प्रसमग्रमुक्तं संघृष्टं उपायमुपसर्जनं हेलाप्रियो लेनंमं
लोतुस्पृचः स्यान्मलः स्मृतः ७९ गवलं माहिषं शृंगं दृतिश्चर्मप्रसेवकः समुद्गः संपुटे तेयो वार्डीमस्यवेधनं ८० कृते प्रतिकृतं प्रायो
तिनिर्यातनं स्मृतं सपत्राकरणं प्रोक्तं पतत्रस्थ्यौ भिपीडनं ८१ समासः स्यात् समाहारः संक्षेपः संग्रहस्तथा आसः प्रपंचो विस्तारः स्य
ह्यालस्या पिस्तरः ८२ उन्मीलितं स्फुरितं नुन्नं क्षिप्तं नुन्नं च पीडितं पन्नेतु पतितं प्रोक्तं शान्त्रमातानं च लहरिभिः ८३ संचितं स्यादुधं क्षितमासित

स्प॰
३०

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मूर्धेमूर्द्धाचितं क्राचितं मज्जितं मोक्षं हृष्टितं गुंठितं स्मृतं ८४ विष्कंभः प्रतिबंधो विष्टंभः कल्पते च विन्यासः विमर्दः सामीप्य उपम
देशो विप्रकारः स्यात् ८५ उपाधिर्धर्मचिंता स्यात् निःश्रेयसमनपस्कारं कुमिपंतु जघन्यं स्यात् निःश्रेयसमुपमिष्यते ८६ अपकारमिव द्रोहो
दोषस्वादीनयो मतः कषायं तु परं मोक्षं सुरंगा संधिरुच्यते । ८७ । आसीनमुपद्रवे स्वस्थ्ये रचस्तु लंपचयते । अवहित्थं च शाठ्यं स्यादाकारस्य
निगूहनं । ८८ । संतनः स्यात् प्रचयः प्रसारः वराग्यः स्मृतः । प्रवारणा महादानं संघस्मः कुमिमानतं ८९ । अनायासो सार्थं कंकोटमंतर्गदुवि
स्पंदौ । व्योच्छं घृनि निमित्तं च पठे मसोऽभिधीयते ९० आघमासः दमनः संस्यादिति प्रयाग्रमग्रियं । मध्यमं मध्यमीयं च मध्यं दिनम
ध्यमं तत् ९१ नमस्यापचन्नामोत्कानं पन्या नियमाच्छितिः परिस्पान्द्रताप्तं प्रमाः याचगतिः स्मृता ९२ शिलं तु छद्मः सारं च कल्गु
सुप्तं स्मृतं कलिलं गहनं प्रोक्तं ध्वन्यं नियिलघुप्यते ९३ स्वतंत्रवर्तिनी प्रमाणमप्रमुख्यानं च गो एवं संलक्ष्यो नसन्निवेशः स्यात् ऽस्थान
रधृतिः समा ९४ संकथाः प्रोमसप्रगीतिः प्रतिपातिः प्रगाऽन्तो उपनेतुर्जेउत्साहो भ्रकुटिर्भ्रूकुटिस्तथा ९५ उपजापो भवेद्भेदः सामसां
त्वमिति स्मृतं नवेति प्रत्ययः ध्रुवं सत्यारोपो सनो स्मृता ९६ स्मृतमाः ऽस्थितमाः ऽकांतं प्रनोहपतनरावतं भक्तं दितंस्या स्वर्वीनं प्रत्यातं
संवृतं स्मृतं ९७ उन्मायः कृपं चेष्यपाः ऽयपानोऽवटः स्मृतः धर्मः स्वाभाव्यमात्मा स्याद्व्येश्या प्रतिमापरः ९८ स्मृतं प्रहृष्टमनस्निग्ध मा यातानि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

९.१.मा.
३१

3|

क्रमः क्रिया ॥ उच्चं ऽसमप्लवं स्यान्नादिः पञ्चशिखा स्मृता ॥ ९९ ॥ अथ महिमिकानुसारात्पङ्क्तिपतिस्मर्द्यापि किंचित् पञ्चपादाऽभिनिवेशात्ता
माः ऽहिपसूचिकां विदुः प्राज्ञाः १०० सिंहनादाभवेत्स्थै ऽगांऽख्रोमूलप्रपूर्णा प्रभावतीव हेमाऽऽर्था प्रमाणां प्रभविष्णुतां १०१ परमा
गोगुणो लघ्वस्वर्दां संहर्षितुमते आयामः स्वनप्रतिस्नानाहः पारिणाहो विशालता १०२ इति श्रीम...लो कथकोशापाम भिधानरत्नमा
लाषां सामान्यकांडश्चतुर्थः समाप्तः ॥ ॥ एकोऽर्थो बहुभिः शब्दैः कथितः कथ्यतेऽधुना । एकस्यैव तु शब्दस्य बहुष्वर्थेषु वर्तनं १ हद्वि
लेऽपरस्तु देवाश्रयेणोत्पके कुंऽलः प्रोक्तः क्षारेऽपिमतिहारः माक्षारः ऽग्रेऽपि कपिर्निर्वि । २ ॥ पञ्चोऽसेऽपि केतस्याहः ऽहवनीयादिषु त्रिषु त्रेता
सुंदेहेऽपि स्यादात्मा ऽऽहुः करं ॥ पिकलित्रादं ३ ॥ सेनायामपि ककुंभा लोघ्रं तद्वहंतिपकेऽपि । रसस्याऽपि गुणपजनो मद्वारे स्पृष्टिकामाः
पाः ४ स्नेनरंजने स्युक्तं रजनं हारे शरीपि विदिशा हृदंभेपि गरंस्यादुपकंठसन्निधानेऽपि ५ नपनच्छदेऽपि वर्म परिग्रहः सैमप्तु भागेऽपि
स्नेषणादि विदः स्यात्नाभिः कुलपालिकायां च ६ गंधो लेशेऽप्युक्तः केदाणमति यादनेन पट्टोत्यमालिवंध कनिष्ठिकपो मध्यविभागेः
पिकरभः स्यात् ७ चिंतायामपि चर्चा जगतीराजप्रधानलोकेऽपि कत्तुरंगनाजस्याऽपिवि करंश्रेष्ठेपि निर्दिष्टं ८ कवचेऽपि वारवाणां जीम
तंपर्वतेऽपि कथ्यंते अहंरचनायामपि शर्वाघार्ये विज्ञानपत्रं ९ करांकार्येपि स्यात् ऽष्टणोबामर्दवेष्टनेऽप्युक्तः मात्रापरिच्छदेपि सुद्रः कूरेऽश्र

एम
३१

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नौ निगमः १० वृजिनं केशेऽप्युक्तः स्थाणुः कीलेऽपि कुंजरे नागः गंजो भांडागारे गोमुखमुपलेपने ऽपि स्मृतः ११ तेजस्यपि धाम स्याद्दाराः ॥
दारेष्वाः ॥ शोपोच्छ्रगोष्ठयां कुल्याकुल्याल्पसमापि नाले पुन्नागोऽप्युक्तः १२ कर्मण्यपि याके विस्त्रागतो हृदस्यनेकानने विदग्धे यो रूपाणि
रस्यापि हस्तिमांधे नुकारणोक्ते १३ मतिप्रमतिप्रभावः किशारः शिक्षूच्चगोः नुग्रसायो उन्मालमुन्नतेऽपि श्रेष्ठेऽपि निगद्यते सुरभिः १४
सर्वेतः परिवर्तेप्यल्पधने कस्यंते पदेनाकः परिमाणोऽपि मस्तः सर्वात्मनि सर्वसंग्रहः १५ पत्नीमप्यपिहितोयां दर्भोपि पवित्रमवधारवृन्देति
मञ्जूतावपि मधानं विश्लिष्टेतेशोऽभवे ऽपि स्मृत १६ अनिमात्रेप्यनिवेलं कार्येप्युत्तेध्वस्यनेस द्विः पृष्ठोः स्थिरमपि वंशः कल्लोका रवैज
यंमांच १७ नालं कूपेप्युक्तं कपालमुक्तं घनाहिनाकलेऽपि हि पापोऽपि शूत्रपोरो हि मममभोऽपि निर्दिष्टं १८ आमेऽपि विग्रहः स्यान्मानवि
श्रेष्ठेऽपि वोऽलयव्याप्तो हेलाप्रस्तावेऽपि प्रमहस्त्रावधनेऽप्युक्तः १९ कुंजरकरे ऽपि पुंग ग्रायाग्रोलेभयश्च संसारे बालेऽपि बालिशः स्या
त्कल्यधानं ज्ञानकुंभेऽपि २० शालायामपि परिधिर्वलतिजेना ऽः अर्येपि निर्दिष्टा अन्वेषणेऽपि मार्गो हद्गोवधमेव प्रेध्यांस्तः २१ मणिरपि
चेऽपि अशोवत्सः संवत्सरेऽपि निर्दिष्टः यामः प्रतिकूले ऽपि प्रोक्तो भूलेऽपि प्रच्युतिरासो २२ अयत्ननदिनेः पिकृत्स्ने नेत्रं प्रलेपनस्यः वि
पागः अशोगमर्पितयामपि ध्वनिर्विभवेव लिंकाके २३ गिरिसानुप्रस्थः पिवत्र नेत्रं गोरेणु चक्षु बिम्बो निः शोर्पाहा ऽपि हिंसा प्रसरः प्र

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ह·को·
३२

32

णापेपि निर्दिष्टः २४ संघातेऽपि ग्रामो भूमेन्द्रियग्रामविषयः कारणानां तेऽस्य प्रादस्थानां क्षेयः मतिनरत्नरंगाणां २५ नंद्यावर्त्तोऽसल्लेः
शाकोऽधवोजननस्ति त्वकः वप्रस्यंदनमोक्षा वच्चयित्रेऽबेपि कथयंति २६ कृत्रिमेऽकषायाप्यनुसौरभ्येऽपि मर्कीर्तिता गोऽभार्ये पि
कृम्भे नेलस्मीश्रीकांतिविश्रमाः २७ येऽलेपि दिव्याकीर्णिधियस्या देवताऽपि लेहेऽपु पदृव प्रोक्तोऽष्ट्रेप्यनुशायः स्मृतः २८ सुरते
पिविश्राय स्याल्लिगमस्पश्रुता वेऽपि दुर्गमार्गेऽपि कांतारं गह्वरपर्यो चनिकुः २९ हयंमगेऽपि निर्दिष्टं ३०॥ संस्तरः मस्तरेष्वनुक्तो हतौ
कुनोऽरणो स्मरः गजेऽमेघेऽपि पनेमः सभासमाद ऽवधावपि ३१ प्रवस्थापोत्य संस्थाप्यसंविज्ञायपि वेस्मा पात्रमप्यावप्यनुवृत्तो प्र
त्यासापासमा वप ३२ क्रीवेऽपि कमहीनेऽपि समवेऽपि कटः स्मृतः कलंकोल्लाव्छनेऽरिबेष्वदृः प्रोक्तो यावपि ३३ समितिः संगतिस
मये कंकुरंभंगेऽपि दृःप्रधानेऽपि दंकः स्यादभिमाने मल्लरघस्तो वकारणोच ३४ संकेतेऽचेतनमेपि लूरिपिः कण्यतेन थासंता दृशे
दमनेऽसेमकुनयो दर्भः पाणेहपि ३५ कान्तारपेः प्यनुषंगः स्यात्मोक्तोऽग्रुत्येप्यूचस्कर धेदिकां गुलिमुद्रापो लाससा पो चनत्याकीर्तिः
३६ नीवीपरिपरोप्युक्तो कटिदेशे च मेखला प्रमयापेप्य विभ्रेऽबेविधुरं स्मर्यते बुधैः ३७ नितनमाऽधमाने पिहाप्रियमापि धवेदिनः
जरठः कठिने प्युक्तः प्रोक्तः परिणतेन था ३८ कालेकमेऽपि विविधिर्धनाघनः शाकवर्षकांदुरयोः प्रसपत्राधः प्राहैः कण्ठेच्यातिक्रमेच

राम·
३२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

निर्दिष्टः ३९ उदरे जठरे स्त्रवीरं संयोधः संगरे मथे ... पार्ष्णि र्ना ... प्रमाता रेचरणास्य हि पश्चिमे भागे ४० रतिभुक्त्योः संभोगः परिदेवनं ...
धने च शुल्कं स्यात् वेश्यांकुरे कोटीरं वृक्षविशेषे पिकस्य पंक्ति ४१ अनुक्रमं च पेशी लिंगो ... नाम्नि तथा ... चूचे पुलाकं भक्तसिक्थे ...
... मेचकं ख्यायते ४२ गुल्फे ... पार्ष्णिः कोटीरं कीलालं रुधिरे जले कुकूलं शंकु ... तुषाः नानार्थे ... वि ... घने ४३ चैत्यं च ...
... देवतायतने तथा छत्रके च ... जानीयात् ... सर्पवंशे बुधैः ४४ ... आकाशे तथा हि ...
... हलेषु ... ४५ ... स्वरं ... गजहस्ति ... ४६ ...
... विधयोः ... ४७ ...
... सन्धिः ... ४८ ...
... ४९ ... ५० समुद्र ... सिंधुः ...
... मैथुने कथ्यते सद्भिः संबंध ... धर्मयोः ५१ ...
... ५२ ... ५३ ... गर्जि

ह्ला पृ॰
३३

ते प्रपंचेच ग्रहशास्त्रे सर्वादिषु भूतादिष्वऽभिनिवेशेच ५४ अथानेकः परमाऽऽत्मनि सूर्येषु केनरोविनिर्दिष्टः कक्षागृहयविधानेकोंऽशं गेहे
प्रकोष्ठे च ५५ भेनिपलैः संस्कारे लिप्तोपयुक्ताग्यो व्युनिर्दिष्टः अभिहाः सन्नाहेस्या दृष्टियोगे परस्य हरोच ह्राने विशेषबलश्चो दृपोभा
गोर्ध्यापितरात्मोच लिपिसंख्योपांशात्रू पूर्णपिवे यत्राउभिष्ठंति ५६ एतास्समारफलिकास्त्रयोप्याकर्षतंतुकाः संसर्गाभिभवेको
शोष्यभिधंगः प्रकीर्तितः ५७ त्वाष्टेन भस्मिहगो चेयेगरा द्यात्रिषुस्मृतः मनुर्देमेत्रमो क्षोधे नाडीस्वर्गक्षितिष्विरा ५८ उक्तानामध्य
नुक्तानां शाक्तानामिह सत्यहः कः शाक्तसुलेवाप्येषु ग्रलमत्तकयाचयः ६० ममपाः शपथतानहेतुविश्वासनिश्चयाः विस्तारिकूदके
भूमेथिनानंस्या स्रुतौ स्सलो ६१ हेताऽवपवमासाष्टेपतत्रग्रहभिक्षिषु पश्चिमेहेसमीपेचपक्षशाखेनिगपने ६२ अग्निधनानिमिल
त्रिदशेषुभवन्ति वसुधाः येषांऽऽमनमसताऽभिप्रायेष्वभिहितोभावः ६३ कालविशेषेऽवसरे व्यापारेपारंतमेवा मध्येनयोऽस्म
वेच साम्राज्यः कथ्यन्तेयतिभिः ६४ आचारेनयनाते घूनविशेषेतथाऽवपवे अप्रसंविभानकेविप्रपुष्पनेपंचसुमाहेः ६५ निष्ठाक्षेत्रोः
पसानेच व्यवस्थोत्कर्षयोर्यते श्रेष्ठेप्यनिधनेशाके मनोसारउराहतः ६६ दृकृहाष्टेरीधितिस्वर्ग क्रमवाग्यात्रायात्रिषु भोमोपवृतोत्त
गोशाढेवधिद्दृद्धिर्शान्सुस्मृतः ६७ मूषापालंगले प्रधानमर्थंगमभामृपुंद्रेषु धनलेक्ष्मनुगेषु नवसुलेलामपप्रफमनेमाहेः ६८ भ्रषे

एम॰
३३

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

कमर्कदमं कृविश्लुवासववाप्वः नुंगामिंहशीनां प्रथमाः हिहायोस्त्रा ६९ पञ्चिमादिषु प्रनेषु नारीरेखुरामादिषु लोहेषु चस्मेनो
धातुः स्वभावेगैरिकादिषु ७० द्विरदकराग्रेपम्रेकेंगुफलेप्योम्निवोधभाऽसुवि अगदेजलेचनीथे उषकामस्थामुमोदिहं ७१ चतुर्विधे
पुनोधेषु पाधैआदिषु पंचमु अनीतेरवपोनोच प्रनाशंप्रचसते ७२ भुक्ताहिग्रासलिगोदोचशोभापामसाग्रेने गीतक्रमेस्तुतो
घेषेवतोन्नावंप्रचसते ७३ प्रेगादिषु नवमु लवणादिषु षट्सु पारदेत्यगे निर्यासवीर्यगुणाधातुषुच विषघ्नादौ रसः प्रोक्तः ७४
पोनौजलावतारेच मंजाधष्टाहशास्वपि पुराप्यसेत्रे नथापात्रेतीर्थमाहुर्मनीषु च ७५ प्रकारादिषु वर्णेषु षड्वादिषु चसप्तसु उदा
त्तादिषु विलेपः प्राणिनांचस्वनेस्वरः ७६ मनोहीनां साम्याः यस्का प्रवृत्तिं वदन्तितत्वताः पौराभासादौनि चकारणकार्ययोस्तथा ७७
मत्वादेहपाहे सर्वादौनं नुषुप्रयोगतः गुणाश्चावं सिद्धिमो प्रयोजयतिप्रधानेऽपि ७८ उपकरणोपकरणोच इविगोलिंगेचयानमायां
चसेनांगे संसिद्धौ साधनेरोत्स्प्रयोगः स्यात् ७९ अभिधेयाभिप्राय प्रयोजनेष्वथवा चपेत्यर्थः प्रत्तावेसेधाने कुत्सापामाः क्षेत्र
लेकोऽपि ८० वेदाध्यानमयासृता हिरण्यगर्भेषु च ध्यानेयमप्रवृत्ति गुणोमतापां स्थाणिप्र नेचमतंस्मार ८१ हलोशाथोवुधोतेपो धु
पिवाध्यज्ञानेभ्यसि निमेषादौपमेयर्णो कालेमरणोचकीर्तिने कालः संकेतकाचासिद्धांतसमयाः स्मृताः ८२ तेचंतं नुषुनेत्रेषु सिद्धांत

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

हला॰ पृ॰ ३५

34

परि स्वदम प्रधाने पि उत्साहन प्रचनयोः प्रकाशने गंधने प्रोक्तं ८३ वल्य मध्ये न याद्भि दूमय धानें ततात्मानि अवकाशो वहिर्योगवि
शेषेयुत्सृ रें नरे ८४ प्रागेव नामे पर्याये निपाताः केपि कीर्तिताः कथंते के चिदस्मे वि दिष्टपा स्यां मंगलादिषु ८५ चिराय चिर
गाय दीर्घकाले प्रयुज्यते चिरं चिराच्चिरेणोति वाधिकं सोपमानयोः ८६ परितः सर्वतो विघ्नकृ समंताच्च समं ततः प्रसमस्त समं ऽशोः
मा स्मा नवा नां संभाव्यायोः किल ८७ ग्रोचने संप्रहर्षे च हन्त राङ्गः प्रकृत्से नि ईहं संभावने क्रोधे प्रमसे सन्निधावपि ८८ पृथग्विनां
नरेणोनेष्पानिरे कार्यवाचकः प्रमाः ऽस्मिन हः मोक्षो हं संप्रभाविनकपोः ८९ शतिहः स्यात्स प्रहायेप्रे माः पुत्रभयानरे लापसां
सप्रसन्नं स्नात्थे संप्रकीर्तितं ९० अधरस्ताद्धः घनेः स्यादधस्तादधोः धरः अन्नहस्मक्ष्यने हन्तौ निराण्यापि स्मये यत ९१ समया
निकषा नाद्वी मामीप्ये कीर्तिती बुधैः तर्केनिश्चितयोर्न्नं प्रत्तेक्षामयाः ९२ आहोउताहो संदेहेनु चित्तप्रश्न वितर्कयोः यतमानेस्व
माप तं संप्रयश्नने ९३ प्रकाशे संभये प्राहुः प्रधाने सन्तोमनि हिस्माद्धिशे षणेस्तेतो नुस्याद्दह यथारतो ९४ अपि प्रश्ने समानुनये समे
दीपेन यां जमार्धेले विस्मना पुष्मानं किंच न लोकयाचका ९५ नस्मीजोर्थभये ब्मोने लम्पामाद्यपूरणादिषु अंगेमाः मंत्र
तो हे हे भो भो हे निचयकृष्यते ९६ निषेधार्थं भये मोना ननु प्रश्ने यथारतो आकस्मिकार्ये सहसा तत्कालेचनिगद्यते ९७ विहु॰ अनि

राम॰ ३५

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नायरी कथ्यते उद्दीतथा अथ संज्ञायेमये ८ उद्दम सहाः थोतिकयोऽऽमा ९८· अथाऽनंतरसंप्रश्नमंगलादिषु कथ्यते अथो ह
तितथाप्रोक्तं मानाम्रूपगमादिषु ९९ सद्दासना चैवे निमे त्वस्ति स्या अंगलादिषु इतिनारा ऽ स्मृतो हैौ प्रश्नसंयोयमादिषु १००
॥ ॥ इति श्रीभट्टहलायुधकृतायामऽभिधानरत्नमालायां अनेकार्थपंचमकांडं समाप्तं संवत् १८७७ आश्विन· २ पंडु·

35

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

कीश०

सलाजु धकोस
१०००

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri